

Spesialundervisning

I denne veilederen finner du informasjon om handlingsrommet skolene har til å tilpasse den ordinære opplæringen slik at elevene får et tilfredsstillende utbytte.

Du finner også informasjon om når retten til spesialundervisning trer inn og om saksgangen.

Innhold

- [1. Tilpasset opplæring](#)
 - [Forholdet mellom tilpasset opplæring, ordinær opplæring og spesialundervisning](#)
 - [Et godt læringsmiljø](#)
 - [Lokalt arbeid med læreplaner](#)
 - [Vurderingspraksis](#)
- [2. Retten til spesialundervisning](#)
 - [Steg 1 - Vurdere om eleven får tilfredsstillende utbytte](#)
 - [Vilkårene for spesialundervisning er ikke oppfylt](#)
 - [Steg 2 - Avgjøre hvilket opplæringstilbud eleven skal ha](#)
 - [Timetall, avvik og fritak fra vurdering](#)
 - [Delegering av myndigheten til å fatte enkeltvedtak](#)
 - [Forvaltningsrettens betydning i saker om spesialundervisning](#)
 - [Samarbeid og medbestemmelser](#)
 - [Opplæring eller behandling, hjelpemidler og individuell plan](#)
 - [Krav til lærerkompetanse og bruk av assistenter](#)
 - [Særskilt tilrettelegging av eksamen](#)
 - [Bruk av alternativ opplæringsarena](#)
 - [Spesielt for videregående opplæring](#)
- [3. Faser i saksgangen for spesialundervisning](#)
 - [Hvorfor skriver vi "skolen"?](#)
 - [Fase 1: Ordinær opplæring - bekymringsfasen](#)
 - [Fase 2: Henvising til PP-tjenesten](#)
 - [Fase 3: Sakkyndig vurdering av elevens behov](#)
 - [Utredning](#)
 - [Tilråding](#)
 - [Varigheten av den sakkyndige vurderingen](#)
 - [Overgang fra grunnskolen til videregående opplæring](#)
 - [Forsvarlig saksbehandlingstid](#)
 - [Skoleeiers ansvar](#)
 - [Foreldrenes adgang til å hente inn alternativ vurdering fra sakkyndig](#)
 - [Fase 4: Vedtaksfasen](#)
 - [Saksbehandlingskrav](#)
 - [Krav til innholdet i enkeltvedtaket](#)
 - [Organiseringen av opplæringen](#)
 - [Særskilte krav til begrunnelsen - avvik mellom enkeltvedtaket og den sakkyndige vurderingen](#)
 - [Forholdet mellom den sakkyndige vurderingen, enkeltvedtaket og IOP](#)
 - [Forvaltningsrettslige krav til begrunnelsen](#)
 - [Enkeltvedtakets varighet](#)
 - [Klage](#)
 - [Fase 5: Planlegging og gjennomføring](#)
 - [Fase 6: Evaluering og veien videre](#)

1. Tilpasset opplæring

Prinsippet om tilpasset opplæring favner både ordinær opplæring og spesialundervisning. I den ordinære opplæringen har ikke eleven rett til noen særskilt tilrettelegging. Spesialundervisning er derimot en individuell rett eleven har i de tilfellene han eller hun trenger ekstra tilrettelegging utover det ordinære tilbudet.

Tilpasset opplæring er de tiltakene som skolen setter inn for å sikre at alle elevene får best mulig utbytte av opplæringen. De kan være knyttet til organiseringen av opplæringen, pedagogiske metoder og progresjon.

Tilpasset opplæring er ikke et mål i seg selv, men et virkemiddel for at elevene skal oppleve økt læringsutbytte.

Godt læringsmiljø og gode systemer for lokalt arbeid med læreplan, vurdering og tilbakemelding er viktige forutsetninger for å fremme en opplæring som er tilpasset elevenes evner og forutsetninger.

Tilpasset opplæring er forankret i de sentrale prinsippene om fellesskolen, som inkluderende opplæring og likeverdsprinsippet.

Forholdet mellom tilpasset opplæring, ordinær opplæring og spesialundervisning

Prinsippet om tilpasset opplæring favner både den ordinære opplæringen og spesialundervisning. Skolens evne til å gi elevene opplæring som ivaretar deres faglige og sosiale utvikling innenfor rammen av tilpasset opplæring, er med på å avgjøre behovet for spesialundervisning. Spesialundervisning er også tilpasset opplæring, men ikke all tilpasset opplæring er spesialundervisning.

Spesialundervisning skal ivareta muligheter elevene skal ha til å nå realistiske mål dersom det ikke lar seg gjøre innenfor ordinær opplæring. Derfor er det viktig at skolen bevisst bruker det handlingsrommet som ordinær opplæring gir, før rektor melder eleven til PP-tjenesten. Skolen må kartlegge, vurdere og eventuelt prøve ut nye tiltak på skolen innenfor rammen av ordinær opplæring. Dette er også presisert i [opplæringsloven § 5-4](#).

Det er vanskelig å vite på forhånd hvilke barn, unge og voksne som har behov for særskilt hjelp og støtte. Derfor er det nødvendig at kommunen og fylkeskommunen har systemer for å fange opp og følge opp elevers vansker, både innenfor rammen av den ordinære opplæringen og gjennom spesialundervisning.

Oppdages vanskene tidlig, kan varigheten av tiltakene og konsekvensene begrenses. Elevens vansker kan ha årsak i individuelle forhold, forhold i læringsmiljøet og/eller mangelfull tilrettelagt opplæring.

For å oppleve økt læringsutbytte, er elevene avhengig av å være del av et læringsmiljø som tar hensyn til variasjoner i deres evner og forutsetninger. Dette inkluderer også elever som har vansker knyttet til språk, ferdigheter og atferd.

Samarbeid med foreldre, et godt læringsmiljø og en undervisningspraksis som tar hensyn til at elevene lærer på ulike måter og i ulikt tempo, kan forebygge vansker og avhjelpe eventuelle vansker når de oppstår.

Mange av behovene for hjelp og støtte kan møtes innenfor rammen av den tilpassede opplæringen, dette favner ordinær opplæring og spesialundervisning. Spesialundervisning er en individuell rett som eleven har i de tilfellene han eller hun trenger ekstra tilrettelegging utover den ordinære opplæringen.

Skolen må bruke handlingsrommet som ligger innenfor rammen av ordinær opplæring slik at tiltak som fremmer læring og forebygger vansker settes i gang. Kommunens og fylkeskommunens rammer avgjør handlingsrommet.

Rammen omfatter lærertetthet, lærernes kompetanse, pedagogiske praksis og ledelse ved den enkelte skole. Hvordan den enkelte kommune og fylkeskommune utnytter ressursene, er avgjørende for hvordan skolen kan legge til rette for tilpasset opplæring. Dersom skolen ikke har de nødvendige ressursene som skal til for å tilpasse den ordinære opplæringen, så bør skolen få tilført flere ressurser, før saken henvises til PP-tjenesten for sakkyndig vurdering.

God praksis

Forutsetninger som legger grunnlaget for at alle elever får tilpasset opplæring er

- godt læringsmiljø
- lokalt arbeid med læreplaner
- en vurderingspraksis som fremmer læring og utvikling

- god kompetanse
- universell utforming

Et godt læringsmiljø

Læringsmiljø er definert som «de samlede kulturelle, relasjonelle og fysiske forholdene på skolen som har betydning for elevenes læring, helse og trivsel.» Et godt læringsmiljø og lærerens kompetanse i klasseledelse er viktig for alle elevers utvikling, men spesielt for elever som strever faglig og/eller sosialt.

Mange elever blir møtt med lave forventninger til læring og får ikke gode nok muligheter til å utvikle seg. Det er viktig at alle elever møter et høyt ambisjonsnivå og mestringsforventninger, og at lærerne har tro på at elevene kan nå målene for opplæringen. Kravene og forventningene må være realistiske, men samtidig ha nok utfordringer, slik at elevene alltid har noe å strekke seg etter.

Det er fire grunnleggende premisser eller arbeidsoppgaver for læreren i arbeidet med god klasseledelse:

- En positiv og støttende relasjon til hver enkelt elev.
- Etablering av en god læringskultur og et læringsfellesskap.
- Etablering av struktur, regler og rutiner.
- Tydelige forventninger og motivering av elevene.

Les mer om læringsmiljø på udir.no/laringsmiljo

Lokalt arbeid med læreplaner

Lokalt arbeid med læreplaner skal bidra til å sikre at elevene får den opplæringen de har krav på. Læreplanverket for Kunnskapsløftet er formet slik at skoleeier må tilpasse læreplanene for fag etter lokale forhold.

Dette gir et stort lokalt handlingsrom for den enkelte skoleeier. Opplæringen skal tilpasses den enkelte elev og elevgruppe og dermed legge til rette for deres læring og utvikling.

Læreplanverket gjelder i utgangspunktet også for spesialundervisningen. Det skal være sammenheng mellom de individuelle opplæringsplanene og andre lokale læreplaner.

Les mer om læreplaner på udir.no/lareplaner

Vurderingspraksis

Alle elever, inkludert elever med spesialundervisning, skal vurderes løpende og systematisk etter bestemmelsene om underveisvurdering i [forskrift til opplæringsloven kap. 3](#). For elever med spesialundervisning er det i noen tilfeller mulig å avvike fra læreplaner og få fritak fra vurdering med karakterer. Dette må stå i enkeltvedtaket.

Underveisvurdering skal brukes som et redskap i læreprosessen, som grunnlag for tilpasset opplæring og bidra til at elevene øker kompetansen sin i fag. Underveisvurderingen skal gi informasjon om elevenes kompetanse i forhold til kompetansemålene i læreplanen. Underveisvurderingen skal også brukes til å vurdere om en elev har tilfredsstillende utbytte av opplæringen eller om en elev har behov for spesialundervisning. For elever med vedtak om spesialundervisning skal underveisvurderingen gis i forhold til innholdet i den individuelle opplæringsplanen (IOP). IOP må derfor brukes aktivt i arbeidet med underveisvurderingen.

Sentrale prinsipper i vurdering

Fire prinsipper er sentrale i vurderingsprosessene. Dette er prinsipper som skolen skal legge til grunn i vurderingsprosessene. Verktøyene som brukes kan være ulike og må tilpasses til elevenes forutsetninger og behov.

Elevers forutsetninger for å lære kan styrkes dersom de:

1. forstår hva de skal lære og hva som er forventet av dem
2. får tilbakemeldinger som forteller dem om kvaliteten på arbeidet eller prestasjonen
3. får råd om hvordan de kan forbedre seg
4. er involvert i eget læringsarbeid ved blant annet å vurdere eget arbeid og utvikling

Les mer om underveisvurdering på udir.no/vurdering-for-laring

Les om halvårsvurdering og standpunkt karakterer i [Rundskriv Udir-1-2010 Individuell vurdering](#).

Alle elever har rett til individuell vurdering

Alle elever har rett til individuell vurdering, se [forskrift til opplæringsloven § 3-1](#). Individuell vurdering omfatter både undervisningsvurdering og sluttvurdering. Grunnlaget for vurdering i fag skal være de samlede kompetansemålene i læreplanen for faget, se [§ 3-3 i forskriften](#). Dette gjelder også for elever som har et enkeltvedtak om spesialundervisning som har fastsatt avvik fra læreplanen for faget, inkludert bortvalg av kompetansemål.

Det må fattes enkeltvedtak om spesialundervisning for at det skal være mulig å fravike læreplanen for ett eller flere fag.

Dersom en elev med enkeltvedtak om spesialundervisning og individuell opplæringsplan (IOP) skal ha vurdering med karakter, er grunnlaget de samlede kompetansemålene i læreplanen for faget. Målene i elevens IOP skal ikke brukes som grunnlag.

En karakter i forbindelse med halvårsvurdering eller standpunkt karakter som settes på grunnlag av en IOP som har et "smalere" vurderingsgrunnlag enn de samlede kompetansemålene etter læreplanen for faget, er i strid med forskriften.

Skolen har ansvaret for å sikre at karakterer settes på riktig grunnlag, se forskrift til opplæringsloven §§ [3-13 syvende ledd](#) og [3-18 femte ledd](#).

Muligheten til avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet

I utgangspunktet gjelder Læreplanverket for Kunnskapsløftet også for spesialundervisning. Det kan imidlertid også være behov for å gjøre avvik fra læreplanverket.

Dersom det er behov for større eller mindre avvik fra kompetansemålene i Læreplanverket for Kunnskapsløftet, enten for hele fag eller deler av fag, må det komme frem i enkeltvedtaket om spesialundervisning. Elevens individuelle opplæringsplan (IOP) må også utdype dette ytterligere.

Det er i prinsippet ingen grenser for hvor store avvik som kan fastsettes, så lenge avviket er basert på den sakkyndige vurderingen og er tatt inn i enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Avvik kan få konsekvenser for elevens videre utdannings- og yrkeskarriere. Skolen må derfor veilede foreldrene og eleven om konsekvensen for å velge bort kompetansemål for en elev som har et enkeltvedtak om spesialundervisning.

Veiledende nasjonale kjennetegn på måloppnåelse for standpunkt vurdering etter 10. trinn gir en pekepinn på hva det vil si å oppnå minimum av kompetanse innenfor et fag på 10. trinn. Dersom elever på 10. trinn kan mestre det gjennom å delta i spesialundervisning, vil det ikke være nødvendig med avvik.

I en del tilfeller er det vanskelig å ta stilling til hva som bør være opplæringsmål for en elev, og dermed også i hvilken grad det bør gjøres unntak fra hele fag eller deler av fag.

Skolen må diskutere disse spørsmålene med foreldrene og eleven::

- Er det best å basere seg på å tilpasse slik at eleven følger så mange av kompetansemålene i Læreplanverket for Kunnskapsløftet som mulig?
- Er det grunn til å tro at eleven, totalt sett, er best tjent med å velge bort kompetansemål og/eller fag?

Dette er en vanskelig og skjønnsmessig vurdering som må gjøres konkret for den enkelte eleven. Den sakkyndige vurderingen fra PP-tjenesten er viktig i denne vurderingen. Skolen har ansvar for at det blir tatt stilling til disse spørsmålene på en forsvarlig måte

Avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet kan bare begrunnes ut fra faglig-pedagogiske årsaker, ikke ut fra skoleeiers økonomi.

Dette er understreket i NOU 1995:18 på side 123.

Fritak for vurdering med karakter i grunnskolen

I grunnskolen bestemmer foreldrene om elever med individuell opplæringsplan (IOP) skal ha fritak fra vurdering med karakter i ett eller flere fag som er omfattet av IOP-en, se [forskrift til opplæringsloven § 3-20](#). Fritak fra vurdering med karakter gir ikke fritak fra opplæringen. Fritak fra opplæringen er særskilt regulert i [forskriften §§ 1-11 til 1-13](#).

Elever som ikke har vedtak om spesialundervisning kan også ha fritak for vurdering med karakter i skriftlig sidemål. Dette gjelder blant annet elever som har problemer med begge målformene på grunn en av sykdom, skade eller dysfunksjon som er diagnostisert av en sakkyndig. Denne bestemmelsen gjelder for elever i hele grunnopplæringen, og for privatister.

Skolen har plikt til å gi foreldrene og elevene i grunnskolen nødvendig veiledning om konsekvensene av å velge vurdering med og uten karakter for eleven. Dette innebærer blant annet at skolen må veilede foreldrene og eleven om konsekvensene ved å velge bort kompetansemål.

Dersom en elev i grunnskolen har valgt bort kompetansemål, for eksempel i matematikk eller engelsk, kan eleven ha fritak fra vurdering med karakter og likevel få et vitnemål for fullført grunnskole.

PP-tjenesten må ved sakkyndig vurdering allerede i grunnskolen se på konsekvensene som bortvalg av kompetansemål fra en læreplan for fag kan få for eleven i videregående opplæring. Dette er en individuell vurdering hvor PP-tjenesten og skolen ser på elevens utviklingsmuligheter på lang sikt.

Særlig om individuell vurdering i videregående opplæring

Elever i videregående opplæring skal ha individuell vurdering med karakter. Her er det ikke åpnet for at elever med enkeltvedtak om spesialundervisning og IOP kan fritas fra vurdering med karakter slik som i grunnskolen. Dette betyr at elever i videregående opplæring som mottar spesialundervisning skal ha vurdering med karakter (unntaket er skriftlig sidemål, se § 3-22 annet ledd). For å oppfylle kraven til vitnemål må eleven eller lærlingen få minst karakteren 2 til standpunkt og eksamen.

Dersom opplæringen i grunnskolen kun har omfattet deler av læreplanen for faget, kan elevens kompetanse i faget være så smal at det ikke er mulig å jobbe med kompetansemålene på Vg1-, Vg2- eller Vg3-nivå. Dette kan føre til at eleven får karakteren 1 (ikke bestått). Dersom opplæringen avviker fra læreplanen i ett fag slik at læreren ikke har grunnlag for å gi vurdering med karakter, skal eleven ha "Ikke vurderingsgrunnlag" (IV) i standpunktkarakter. Eleven vil i slike tilfeller ikke oppfylle vilkårene for å få utstedt vitnemål, men vil få et kompetansebevis.

Reglene om vurdering for elever med enkeltvedtak om spesialundervisning finnes i forskrift til opplæringsloven §§ 3-3, 3-17 siste ledd, 3-18, 3-20, 3-22 annet ledd, 3-45 og 3-46. For lærlinger og lærekandidater er også §§ 3-44, 3-51 og 3-67 relevante.

1) Unntak: Ved delvis fritak for opplæringsplikten etter opplæringsloven § 2-1 fjerde ledd og deltids elever i videregående opplæring

2. Retten til spesialundervisning

Elever som ikke har eller kan få tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har rett til spesialundervisning. Her er en oversikt over regelverket om elevens rett til spesialundervisning i grunnopplæringen og hva som skal til for at eleven får et forsvarlig utbytte av opplæringen.

Rett, men ingen plikt til å motta spesialundervisning

Selv om en elev har rett til spesialundervisning, er det opp til eleven og/eller foreldrene å velge om eleven faktisk skal ha spesialundervisning. Eleven har ingen plikt til å motta spesialundervisning.

Ansvar for spesialundervisningen

Kommunen har ansvaret for elevene i grunnskolen får oppfylt sin rett til spesialundervisning. I videregående opplæring ligger ansvaret hos fylkeskommunen. Det er noen unntak som er særskilt regulert¹. Skoleeier kan delegere sin myndighet til rektor. I denne veilederen forutsetter vi at myndigheten er delegert fra skoleeier til skolen ved rektor og har derfor valgt å skrive skolen når vi omtaler hvem som fatter enkeltvedtak. [Du kan lese mer i kapitlet om delegering.](#)

Likeverdsprinsippet

En sentral retningslinje i forbindelse med spesialundervisning er likeverdsprinsippet. Dette prinsippet innebærer at elever med rett til spesialundervisning skal ha et opplæringstilbud som er likeverdig med tilbudet andre elever får. Dette prinsippet har konsekvenser for vurderingen av hvilket opplæringstilbud en elev skal ha. Spesialundervisningen er likeverdig når en elev med spesielle opplæringsbehov får de samme mulighetene for å nå målene som andre elever har for å realisere sine mål innenfor det ordinære tilbudet.

Retten til spesialundervisning

Opplæringslovens kapittel 5 om spesialundervisning regulerer blant annet:

- hvem som har rett til spesialundervisning, § 5-1
- hva som skal vurderes når skoleeieren eller skolen skal avgjøre hvilket opplæringstilbud som eleven skal få, § 5-1
- skoleeiers ansvar til å treffe enkeltvedtak om spesialundervisning og kravene til den sakkyndige vurderingen, § 5-3
- saksbehandlingen, § 5-4. Inneholder blant annet foreldrenes/elevens rett til å kreve at skolen undersøker om eleven trenger spesialundervisning, undervisningspersonalets undersøkelsesplikt, skolens plikt til å ha vurdert og eventuelt prøvd ut tiltak innenfor det ordinære opplæringstilbudet og foreldrenes/elevens rett til å bli hørt i saksbehandlingen
- unntak fra reglene om innholdet i opplæringen, herunder elevens rett til IOP, innholdet i denne og krav til årlig rapportering, § 5-5
- pedagogisk-psykologisk-tjeneste, § 5-6

[Du kan lese hele kapittel 5 i opplæringsloven på lovdata.no.](#)

Forvaltningsloven og forvaltningsrettslige prinsipper

Forvaltningslovens saksbehandlingsregler om enkeltvedtak utfyller saksbehandlingsreglene i opplæringsloven, jf. [opplæringsloven § 15-1](#). Også ulovfestede forvaltningsrettslige prinsipper er viktige i behandling av saker knyttet til spesialundervisning. For mer om dette, se [kapittelet om forvaltningsrettens betydning i saker om spesialundervisning](#).

Det er to steg ved vurderingen av retten til spesialundervisning og hvilket opplæringstilbud eleven skal ha

- **Steg 1:** Vurdere om eleven får tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet eller ikke (§ 5-1 første ledd)
- **Steg 2:** Avgjøre hvilket opplæringstilbud eleven skal ha dersom det viser seg at eleven ikke har tilfredsstillende utbytte av det ordinære tilbudet og dermed har rett til spesialundervisning. (§ 5-1 andre ledd).

1) Se opplæringsloven §§ 13-2 og 13-3a

Steg 1 - Vurdere om eleven får tilfredsstillende utbytte

Elevens rett til spesialundervisning er regulert i opplæringsloven § 5-1 første ledd. Der står det:

Elevar som ikkje har eller som ikkje kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har rett til spesialundervisning.

Elevens rett til spesialundervisning er en individuell rettighet. Dette betyr at dersom eleven oppfyller vilkåret, har eleven krav på spesialundervisning.

Ingen kan avvise elevens individuelle rett til spesialundervisning eller begrense spesialundervisningen med begrunnelse i for eksempel ressurser eller økonomi. Dette følger også av [opplæringsloven § 13-10](#) første ledd.

Skolen må sørge for at også elever med rett til spesialundervisning har et forsvarlig opplæringstilbud slik at elevene kan få et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Vilkåret for at en elev har rett til spesialundervisning

Vilkåret for at en elev har rett til spesialundervisning, er at hun/han ikke har, eller kan få, tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen. For å avgjøre dette, må skolen se både på hva som er den ordinære opplæringen, og hva som vil være et tilfredsstillende utbytte av opplæringen for den enkelte elev.

Kvaliteten på den ordinære opplæringen er relevant for om en elev har rett til spesialundervisning. Blant annet har økt lærertetthet, lærerens kompetanse, mindre elevgrupper og mer praktiske metoder betydning for hvor mange elever som har behov for spesialundervisning. Det systemrettede arbeidet på skolen er derfor viktig.

Det er en skjønnsmessig vurdering om en elev har et tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen.

- Skolen må sørge for at lærerne vurderer om eleven kan få et tilfredsstillende utbytte ved å gjøre tilpasninger innenfor den ordinære

opplæringen.

- Skolen skal så raskt som mulig sette inn tiltak som gjør at eleven får et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.
- Skolen må sette i gang nødvendige undersøkelser for å finne ut om eleven kan ha rett til spesialundervisning.

Hva skal undersøkes etter § 5-1 første ledd?

1. Skolen må kartlegge hva den ordinære opplæringen består i.
2. Skolen må vurdere hva som vil være et tilfredsstillende utbytte av opplæringen, og om denne eleven får et tilfredsstillende utbytte.

1. Kartlegge den ordinære opplæringen

Skolen må kartlegge innholdet i den ordinære opplæringen for å avgjøre om en elev får et tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen.

Punkter til bruk i kartleggingsarbeidet:

- **Målene** for opplæringen og hvordan disse ivaretas i den ordinære opplæringen.
- **Innholdet** i opplæringen.
- **Rammene** for opplæringen: gruppens størrelse, bruk av mindre grupper i opplæringen, antall lærere, hjelpemidler som brukes.
- **Elevenes forutsetninger og behov**; tilpasset opplæring, særlige behov i elevgruppen? Hvor mye individuell hjelp eller veiledning og tilpasning gis innenfor gruppen?
- **Differensieringstiltak**; hvilke organisatoriske og pedagogiske differensieringstiltak brukes? Hvor mye oppfølging gis til den enkelte eleven?

Ordinær opplæring

Dersom skolen har satt i verk en rekke organisatoriske eller pedagogiske differensieringstiltak for å sikre at elevene får tilfredsstillende utbytte av opplæringen, er det mulig at den ordinære opplæringen er så godt tilpasset at eleven ikke har behov for spesialundervisning.

Opplæringsloven § 8-2 setter grenser for hvilke differensieringstiltak som kan gjøres i den ordinære opplæringen. [Les mer om dette i veilederen fra Kunnskapsdepartementet om organisering av elevene.](#)

2. Vurdere tilfredsstillende utbytte av opplæringen

Etter at skolen har kartlagt hva den ordinære opplæringen består av, må det vurderes om dette tilbudet gir eleven et tilfredsstillende utbytte.

Skolen må blant annet vurdere

- elevens mestrings- og funksjonsnivå, læringsforutsetninger og utviklingsmuligheter
- arbeidsmåter, vurderingspraksis og læringsmiljø
- hvordan det ordinære opplæringstilbudet er tilrettelagt
- om eleven har særskilt behov
- forholdet til den nedre grensen for hva som er tilfredsstillende utbytte

Utbyttet av det ordinære opplæringstilbudet må også sammenlignes med elevenes forventede kompetanse etter kompetansemålene i Læreplanverket for Kunnskapsløftet. Det er også aktuelt å se på elevens utvikling og det er viktig å ha kunnskap om elevens utvikling over tid.

I tillegg må det tas i betraktning at skolene er ulike. Eleven kan få tilfredsstillende utbytte innenfor rammen av ordinær opplæring ved andre skoler, uten at det er mulig på den skolen eleven går. Det må også tas hensyn til at skoleeier til en viss grad kan prioritere skolene ulikt.

Blir det vurdert slik at eleven kan få et tilfredsstillende utbytte ved at den ordinære opplæringen endres etter elevens behov, er det ikke sikkert det er nødvendig med spesialundervisning.

Det avgjørende i en totalvurdering er elevens behov.

Elevens særskilte behov

Retten til spesialundervisning er knyttet til at eleven har behov for særskilt tilpasning av opplæringen.

Individuell vurdering og betydningen av diagnoser

Vurderingen av at eleven ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen er individuell. Det er behovet for spesialundervisning, ikke årsaken til behovet, som er vurderingstemaet. Retten til spesialundervisning kan derfor i prinsippet omfatte enhver lærevanske, atferdsvanske eller sansetap.

Dette betyr at det ikke er mulig å avvise en elev som har behov for spesialundervisning på generelt grunnlag. Diagnose, eller mangelen av en diagnose, er ikke en begrunnelse nok for å avvise en vurdering av om eleven har tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen. Det er nødvendig med en individuell, skjønnsmessig vurdering. Diagnosen kan være et hjelpemiddel ved kartlegging av elevens behov.

Diagnosen gir ikke automatisk rett til spesialundervisning. Elevens eventuelle diagnose er ikke det vesentlige i vurderingen av om en elev har behov for spesialundervisning. Motsatt skal ikke elevens behov for spesialundervisning avvises på grunnlag av diagnosen.

Den nedre grensen for hva som er tilfredsstillende utbytte

Tilfredsstillende utbytte er et skjønnsmessig vurderingstema. Det kan være vanskelig å fastsette hvor grensen går for hva som er tilfredsstillende utbytte.

I forarbeidene til opplæringsloven kommenteres tilfredsstillende utbytte nærmere:

Det er ikkje noko eintydig kriterium kva som er tilfredsstillande utbytte, men spørsmålet må vurderast ut frå ei avveging ut frå skjønn. Dersom eleven ikkje har noko utbytte av den ordinære opplæringa, er vilkåret oppfylt. Det er likevel noko sjeldan at ein elev anten har fullt utbytte eller ikkje noko utbytte i det heile. Som regel har eleven større eller mindre utbytte av opplæringa. I at utbytte skal vere tilfredsstillande, ligg det at eleven kan ha rett til spesialundervisning også der han har eit visst utbytte av opplæringa.

(Ot.prp.nr. 46 (1997-98) s.167, merknad til § 5-1)

Som det fremgår finnes det ikke noe entydig kriterium for hva som er tilfredsstillende utbytte. Her er det tydeliggjort at begrepet «tilfredsstillende utbytte» ikke betyr at eleven trenger å ha et optimalt utbytte.

Retten til spesialundervisning kan være tilstede både for elever som ikke har noe utbytte av opplæringen, og for elever som har et visst utbytte. Elevenes vansker og behov for hjelp kan variere i art og omfang. Det er sjelden at en elev enten har fullt utbytte eller ikke noe utbytte av opplæringen. Som regel er det tale om et større eller mindre utbytte. Skolen må vurdere hvor grensen går i hvert enkelt tilfelle.

Elevens grad av utbytte vil ha betydning for hvor mye spesialundervisning eleven får. For noen elever kan det være nok med spesialundervisning i noen timer i løpet av en uke eller for en kortere periode, eller det kan være nok med annen og praktisk hjelp i form av eksempelvis assistent eller ekstra lærerressurs. For andre elever må kanskje hele opplæringen tilrettelegges særskilt.

Tilfredsstillende utbytte på noen områder, men ikke andre

Eleven kan også ha tilfredsstillende utbytte av opplæringen i deler av fag eller enkelt fag. Der dette skjer, kan det være nok at eleven får spesialundervisning i deler av fag og/eller bare i enkelte fag.

Svært lite utbytte

For elever som har svært lite utbytte av det ordinære opplæringstilbudet, kan det være behov for at hele opplæringen tilpasses særlig ved spesialundervisning.

Vilkårene for spesialundervisning er ikke oppfylt

Dersom det viser seg at eleven har, eller kan få tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har ikke eleven rett til spesialundervisning.

Evnerike elever som lærer raskere har ikke rett til spesialundervisning

Retten til spesialundervisning omfatter ikke elever som lærer raskere eller mer enn gjennomsnittet, og som derfor ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen¹.

Evnerike elever som lærer raskere er omfattet av det generelle prinsippet om at opplæringen skal tilpasses den enkeltes behov.

Det skal alltid treffes et enkeltvedtak når skolen avslår å gi spesialundervisning.

1) Dette er eksplisitt uttrykt i Ot.prp. nr. 46 (1997-98) i merknad til § 5-1 og har sammenheng med spesialundervisningens formål.

Steg 2 - Avgjøre hvilket opplæringstilbud eleven skal ha

Dersom eleven ikke har et tilfredsstillende utbytte av den ordnære opplæringen, som skal være tilpasset, har eleven rett til spesialundervisning. Da må det avgjøres hvilket opplæringstilbud eleven skal ha. I opplæringsloven § 5-1 annet ledd står det hva skolen skal legge vekt på i denne vurderingen:

I vurderinga av kva for opplæringstilbud som skal givast, skal det særleg leggjast vekt på utviklingsutsiktene til eleven. Opplæringstilbudet skal ha eit slikt innhald at det samla tilbodet kan gi eleven eit forsvarleg utbytte av opplæringa i forhold til andre elevar og i forhold til dei opplæringsmåla som er realistiske for eleven. Elevar som får spesialundervisning, skal ha det same totale undervisningstimetallet som andre elevar, jf. § 2-2 og § 3-2.

Det er flere momenter som skal trekkes inn i vurderingen av hvilket opplæringstilbud eleven skal ha. Målet er at elevens samlede opplæringstilbud kan gi eleven et **forsvarlig utbytte** av opplæringen.

Elevens samlede opplæringstilbud vil som oftest omfatte både spesialundervisning og ordinær opplæring.

Likeverdsprinsippet skal være utgangspunktet for vurderingen av innholdet i spesialundervisningen.

Hvordan vurdere forsvarlig utbytte av opplæringen?

Når skolen skal vurdere hva som er forsvarlig utbytte av opplæringen, må det legges særlig vekt på **elevens utviklingsmuligheter**.

Skolen må vurdere hva som er et forsvarlig utbytte opp mot de opplæringsmålene som er realistisk for eleven. I tillegg må skolen vurdere om eleven får et forsvarlig utbytte av opplæringen sammenlignet med utbyttet andre elever får.

Det er en sammensatt vurdering om eleven får et forsvarlig utbytte av opplæringen. Skolen skal vurdere forsvarligheten ut fra elevens samlede opplæringstilbud. Den skal sammenligne med andre elever og med opplæringsmålene som er realistiske for eleven.

Objektiv og subjektiv vurdering

Dette innebærer at skolen skal vurdere eleven både objektivt og subjektivt.

Den **objektive vurderingen** sammenligner læringsutbyttet andre elever får av den ordinære opplæringen med denne elevens utbytte.

Den **subjektive vurderingen** vurderer den enkelte elevens individuelle forutsetninger. Skolen må vurdere om eleven, på grunn av sine forutsetninger, kan nå de samme målene som andre elever og om tilbudet er forsvarlig ut fra hvilke kompetansemål eleven kan nå.

Objektiv vurdering – Forsvarlig utbytte sammenlignet med utbyttet andre elever får

Det første som må vurderes er om innholdet gir eleven et forsvarlig utbytte sammenlignet med det utbyttet andre elever får.

I vurderingen av hva som er et forsvarlig utbytte, må det ses på **hvilket utbytte skolen forventer at andre elever får**, og **i hvilken grad det er mulig å sette inn tiltak slik at eleven så langt det er mulig får et likeverdig tilbud**.

Andre elever

"Andre elever" er ikke et klart definert sammenligningsgrunnlag. I forarbeidene til opplæringsloven⁵ står det at sammenligningsgrunnlaget «andre elever» kan variere.

I forarbeidene til opplæringsloven står det:

«Med bakgrunn i at det tilbodet andre elevar får, kan variere både på den enkelte skolen og i kommunen, kan ein ikkje generelt fastslå kva som skal leggjast i samanlikningsgrunnlaget "andre elevar". I praksis er standarden på den ordinære undervisninga på den skolen eleven går på, det mest formålstenelege samanlikningsgrunnlaget. Men det kan også vere

aktuelt å samanlikne med heile elevgrupper innanfor kommunen, fylket eller – for enkelte små grupper – heile landet. I og med at det her er tale om opplæring som ikkje kan vurderast etter ein felles målestokk, må ei slik samanlikning nødvendigvis gjerast ut frå skjøn»

Det tilbudet andre elever får kan variere, både på den enkelte skole og i kommunen/fylkeskommunen. Det mest formålstjenlige sammenligningsgrunnlaget er standarden på den ordinære opplæringen på den skolen eleven går på. Det kan også være aktuelt å sammenligne med hele elevgrupper innenfor kommunen eller fylket. Datagrunnlag på nasjonalt nivå kan også brukes. Her kan for eksempel resultater fra kartleggingsprøver og nasjonale prøver trekkes inn.

Skoleeiers praksis

For skoleeier kan også sammenligninger av blant annet andelen elever som får spesialundervisning, omfanget av spesialundervisning per elev med ulike typer vansker, standarden på læremidler og utstyr og undervisningspersonalets kompetanse være relevant.

Dette gir en indikasjon på hvordan skoleeiers praksis knyttet til spesialundervisning er, sammenlignet med andre skoleeiere eller landsgjennomsnittet.

Subjektiv vurdering - Forsvarlig utbytte ut fra opplæringsmål som er realistiske for eleven

For å sikre at eleven kan nå sine realistiske opplæringsmål må skolen se på opplæringen.

Skolen må vurdere:

- elevens utviklingsmuligheter
- hvilke opplæringsmål som er realistiske for eleven
- hva som vil være et forsvarlig utbytte av opplæringen

Lik mulighet til å nå målene sine

Når skolen vurderer hva som er realistiske mål for opplæringen, er det viktig å trekke inn elevens utviklingsmuligheter. Det er også viktig å utforme mål som gir eleven noe å strekke seg etter. Når eleven har fått fastsatt **individuelle opplæringsmål**, kan skolen vurdere om det opplæringstilbudet han/hun får, er forsvarlig.

Spørsmål å stille når eleven har fått individuelle opplæringsmål:

- Gir dette tilbudet samlet sett opplæring som kan regnes som likeverdig med det tilbudet andre elever får?
- Gir dette tilbudet eleven en bedre mulighet til å få et forsvarlig utbytte enn den ordinære opplæringen gjorde?

Dersom tilbudet ikke gir eleven mulighet til å få et forsvarlig utbytte av opplæringen, oppfyller ikke skolens opplæringstilbud elevens rett etter opplæringsloven § 5-1.

Hvordan kan opplæringen tilrettelegges slik at eleven får et forsvarlig utbytte?

Skolen må vurdere hvordan opplæringen kan tilrettelegges slik at eleven får et forsvarlig utbytte av opplæringen.

Skolen må se på forventningene til eleven og om det er det behov for store avvik fra den ordinære opplæringen.

Elevens forutsetninger og utviklingsmuligheter må vurderes nøye sammen med hva som skal til for å gi eleven et forsvarlig utbytte. Målet er at opplæringen skal være likeverdig med den opplæringen andre elever får.

Tilbudet kan ikke reduseres på grunn av økonomiske hensyn

Skolen kan ikke redusere tilbudet på grunn av økonomi. Dette er blant annet understreket i forarbeidene til opplæringsloven og av Sivilombudsmannen¹.

Skolen har ikke mulighet til å redusere tilbudet fordi tilretteleggingen er kostbar. Samtidig er retten til spesialundervisning ikke en rett til et optimalt tilbud, men en rett til et tilbud som gir eleven et forsvarlig utbytte.

I forarbeidene til § 5-1 i opplæringsloven står det at

"På same måten som for ordinære elevar kan tilbodet formast ut under eit visst omsyn til kva for pedagogiske og økonomiske ressursar som står til disposisjon. På den andre sida er det ikkje utan vidare nok til å oppfylle kravet om

likeverd at like store ressursar blir sette inn som for andre elevar. For å gi funksjonshemma² elevar eit opplæringstilbod som gir dei sjansen til å realisere måla sine, er det i dei fleste tilfella nødvendig å setje inn større ressursar enn for den ordinære opplæringa."

Spesialundervisning er en individuell rettighet for eleven som går foran økonomi. Skolen har plikt til å melde fra om manglende økonomisk dekning til skoleeier. Skoleeier er ansvarlig for at elever som har behov for spesialundervisning får oppfylt sin individuelle rett.

Skoleeiers utgifter i forbindelse med spesialundervisningen er summen av alle enkeltvedtakene. Dette fremgår blant annet i forarbeidene til § 5-1 i Ot.prp. nr. 46 (1997-98) på side 167:

"At spesialundervisning skal givast som ein rett til den enkelte, vil seie at eit opplæringstilbod på det minstenivået lova nemner, blir halden utanfor den fridommen kommunane har til å gjere økonomiske prioriteringar. Kommunen eller fylkeskommunen kan då ikkje lovleg avslå eit krav om spesialundervisning med den grunngevinga at det ikkje er sett av midlar til dette i kommunebudsjettet."

Økonomiske hensyn kan kun trekkes inn dersom foreldrene eller PP-tjenesten foreslår et opplæringstilbud som går utover minstekravet til hva som gir et forsvarlig utbytte for denne eleven.

Etter at minstekravet er oppfylt, er det imidlertid mulig å legge vekt på skolens økonomi. Det finnes grenser for hvilket tilbud eleven har rett på³.

1) Hovedfunnene i undersøkelsen er gjengitt i Stette, Øystein (2007): Saksbehandling ved tildeling av ressurser til spesialundervisning. Redigert utdrag av en rapport fra Sivilombudsmannen. Pedlex. Norsk skoleinformasjon.

2) Det må antas at dette også gjelder for elever som ikke er funksjonshemmede.

3) Se Rt. 1993 side 811 Malvikdommen. Her understreker Høyesterett at det vil være en totalvurdering som ligger til grunn, og det påpekes at det er grenser for hvor stor tilrettelegging som kan kreves.

Timetall, avvik og fritak fra vurdering

Behovet for særskilte individuelle tilpasninger må avveies mot de vanlige bestemmelsene om opplæringens innhold. Eleven skal følge vanlig fag- og timefordeling så langt det er mulig. Dette følger av opplæringsloven § 5-5:

Reglane om innhaldet i opplæringslova og i forskrifter etter denne lova gjeld for spesial undervisning så langt dei passsar.

Elever med spesialundervisning har rett til samme timetall som andre elever

Elever med rett til spesialundervisning har rett til samme totale timetallet som andre elever. Det er ikke mulig å gi færre timer fordi timer til spesialundervisning er mer ressurskrevende¹.

Avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet

Læreplanverket for Kunnskapsløftet gjelder også for spesialundervisning. Det kan imidlertid være behov for å gjøre avvik fra læreplanverket ved spesialundervisning.

Dersom det er behov for større eller mindre avvik fra kompetansemålene i Læreplanverket for Kunnskapsløftet, må det framgå av enkeltvedtaket om spesialundervisning. Elevens IOP må også utdype dette ytterligere. Avviket skal være basert på den sakkyndige vurderingen og er tatt inn i enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Fritak fra vurdering med karakter

I grunnskolen bestemmer foreldrene om elever skal ha fritak fra vurdering med karakter i ett eller flere fag hvor eleven har IOP. I videregående opplæring skal alle elever ha individuell vurdering med karakter.

Dersom opplæringen i grunnskolen kun har omfattet deler av læreplanen for faget, kan elevens kompetanse være så smal at det ikke er mulig å nå kompetansemålene på Vg1-, Vg2- eller Vg3-nivå. Dette kan føre til at eleven får karakteren 1 (ikke bestått). Dersom opplæringen avviker fra læreplanen slik at læreren ikke har grunnlag for å gi vurdering med karakter, skal eleven ha "Ikke vurderingsgrunnlag" (IV) i standpunktkarakter. Eleven får da et kompetansebevis.

Avvik fra kompetansemål og fritak fra vurdering har konsekvenser for elevens videre utdannings- og yrkeskarriere. Skolen har en plikt til å gi foreldrene og elevene i grunnskolen nødvendig veiledning om konsekvensene av å velge bort kompetansemål og vurdering med karakter for eleven.

Les mer om dette i [kapittel om vurderingspraksis](#)

Delegering av myndigheten til å fatte enkeltvedtak

Delegering fra skoleeier til rektor

Et kommunestyre eller fylkesting kan delegere avgjørelsesmyndighet til underordnede organer. Det betyr at skoleeier kan fatte enkeltvedtak selv, men kan også velge å delegere myndigheten til å fatte enkeltvedtak om spesialundervisning til skolen ved rektor, eventuelt til en annen leder ved skolen som har god oversikt og kan ivareta kravet om likeverdighet.

Ansaret kan ikke delegeres

Som ansvarlig kan skoleeier ikke frasi seg sitt ansvar ved delegering.

Selv om skoleeier har delegert sin myndighet til skolen ved rektor er det likevel alltid skoleeier som har det overordnede ansvaret.

Det er kun myndigheten til å fatte enkeltvedtak som skoleeier kan delegere til skolen ved rektor, og delegeringen må være forsvarlig. Dette innebærer blant annet at skoleeier må sikre at skolen har den nødvendige habilitet, kompetanse, oversikt og kapasitet til å fatte vedtakene.

Skoleeier må ha et forsvarlig system for å sikre at kravene i opplæringsloven og tilhørende forskrifter blir oppfylt, jf. opplæringsloven § 13-10.

I dette kapitlet forutsetter vi at myndigheten til å fatte enkeltvedtak er delegert fra skoleeier til skolen ved rektor og vi bruker skolen også for oppgaver som etter loven ligger hos skoleeier.

Rapporteringsansvar

Den instansen som har fått vedtakskompetansen delegert til seg, for eksempel rektor, har ansvar for å melde fra til skoleeier dersom de mener de ikke har tilstrekkelige ressurser til å kunne oppfylle kravene i regelverket. For eksempel må rektor rapportere til skoleeier dersom han/hun mener det ikke er satt av tilstrekkelig med økonomiske ressurser til spesialundervisning.

Skoleeier er systemansvarlig, og har ansvar for at alle nivåer er klar over dette rapporteringsansvaret, se [opplæringsloven § 13-10](#).

For at mistillit ikke skal oppstå, er det også viktig å påpeke at den som rapporterer har ansvar for at dette skjer på et ansvarlig og seriøst grunnlag. Det betyr at både over- og underrapportering må unngås.

Forvaltningsrettens betydning i saker om spesialundervisning

Skoleeier, skolene og PP-tjenesten er offentlige myndighetsorgan og er omfattet av reglene i forvaltningsloven. Derfor er det viktig at de som er involvert i disse sakene kjenner til saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven, blant annet om kravene til innholdet i et vedtak, reglene om foreløpig svar og klage.

Reglene i forvaltningsloven vil bli omhandlet i de ulike fasene i saksgangen der de er særlig relevante.

Ulovfestet forvaltningsrettslige prinsipp

Forvaltningsretten består ikke bare av saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven. Det finnes også en rekke ulovfestede prinsipper som har betydning ved behandling av saker om spesialundervisning. Derfor er det viktig at de som deltar i behandlingen av saker om spesialundervisning har kjennskap til de ulovfestede prinsippene.

Slike ulovfestede prinsipper er

1. forsvarlighetsprinsippet
2. saklighetsprinsippet
3. forbudet mot vilkårlige avgjørelser
4. sterkt urimelige avgjørelser
5. forbudet mot usaklig forskjellsbehandling

1. Forsvarlighetsprinsippet

Et grunnprinsipp innenfor forvaltningsretten er kravet om at saksbehandlingen skal være forsvarlig. I dette ligger det et krav om at avgjørelser skal treffes på et forsvarlig grunnlag. Prinsippet har stor betydning for behandlingen av saker om spesialundervisning.

Forsvarlighetsprinsippet er også knyttet til de vurderingene som forvaltningen gjør. For eksempel må forvaltningsorganene se på ulike sider av saken og avveie forskjellige momenter mot hverandre på en forsvarlig måte.

Forsvarlighetsprinsippet går mer på avgjørelsens innhold enn på fremgangsmåten til forvaltningen for å tilrettelegge grunnlaget for og oppfølgingen av avgjørelsen.

Kjernen i kravet er et fokus på individets stilling i forvaltningsprosessen.

Forsvarlighetsprinsippet er blant annet relevant når det gjelder delegering av myndighet til å treffe enkeltvedtak.

2. Saklighetsprinsippet

Et annet ulovfestet prinsipp som kan ha betydning, er saklighetsprinsippet.

Saklighetsprinsippet krever at skoleeier/skolen ikke har lagt vekt på hensyn som er utenforliggende eller usaklige i vurderingen.

I saker om elevenes rett til spesialundervisning, vil hensyn som kommunens eller fylkeskommunens økonomi, kunne være et utenforliggende hensyn som ikke skal trekkes inn i vurderingen av hva som vil være et forsvarlig tilbud for eleven. Dersom dette gjøres, vil det være en saksbehandlingsfeil.

3. Forbudet mot vilkårlige avgjørelser

Et tredje prinsipp er forbudet mot vilkårlige avgjørelser.

Avgjørelsen som tas, må kunne begrunnes og være i samsvar med det skjønnet som opplæringsloven kapittel 5 åpner for.

4. Sterkt urimelige avgjørelser

Et fjerde ulovfestet prinsipp som forvaltningen må rette seg etter, er forbudet mot at avgjørelsen fremstår som sterkt urimelig.

5. Forbudet mot usaklig forskjellsbehandling

Et femte prinsipp som kan ha betydning, er likhetsprinsippet. I likhetsprinsippet ligger det et forbud mot usaklig forskjellsbehandling.

I tilfeller der man forskjellsbehandler er det ikke den enkelte avgjørelsen som fylkeskommunen/kommunen/skolen har tatt, det hefter feil ved.

Feilen oppstår derimot når avgjørelsen sammenlignes med andre avgjørelser. Et eksempel vil være der to elever har tilnærmet likt behov for spesialundervisning og skolen kun gir den ene eleven rett til spesialundervisning. Kan man ikke begrunne en slik avgjørelse, vil det være snakk om usaklig forskjellsbehandling.

Samarbeid og medbestemmelser

Det er et generelt prinsipp i regelverket om samarbeid med foreldrene/eleven. Skolen bør involvere foreldrene/eleven i alle faser av arbeidet.

Samarbeid med hjemmet – involvering

Spesialundervisning forutsetter et samarbeid mellom hjem og skole.

Samarbeid med foreldrene er viktig for at eleven skal få best mulig utbytte av opplæringen. Foreldrene bør forstå hvorfor eleven har behov for spesialundervisning, delta i utformingen av opplæringstilbudet og følge opp elevens opplæring. Spesialundervisningstilbudet skal så langt det er mulig utformes i samarbeid med eleven og foreldrene. Det skal legges stor vekt på deres syn.

Dette samarbeidet er særskilt regulert i [opplæringsloven § 5-4](#).

Skolen har en plikt til å rådføre seg med foreldrene/eleven dersom tilrådingen fra PP-tjenesten ikke følges¹.

Det er imidlertid ikke noe krav om at foreldrene må samtykke til individuell opplæringsplan (IOP) før denne kan tas i bruk. IOP er et arbeidsverktøy for skolen som er utledet av enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Samarbeid med hjemmet i videregående opplæring

For videregående opplæring er det viktig å skille mellom samtykke og samarbeid. Når eleven har fylt 15 år er det eleven selv som samtykker til spesialundervisning.

Likevel er det viktig å involvere foreldrene fram til eleven fyller 18 år². Det er også et krav i opplæringsloven § 5-4. Foreldreansvaret gjelder frem til eleven er myndig.

Foreldrene har følgende rettigheter etter opplæringsloven kapittel 5 og etter forvaltningsloven:

- Foreldrene kan kreve undersøkelser av om eleven har behov for spesialundervisning og eventuelt hva slags opplæring eleven trenger, jf. § 5-4 første ledd.
- Foreldrene kan kreve sakkyndig vurdering, jf. §§ 5-4 og 5-3, også etter at skolen har gjennomført sine undersøkelser.
- Før det utarbeides en sakkyndig vurdering må foreldrene samtykke til at sakkyndig vurdering utarbeides, jf. § 5-4 annet ledd.
- Foreldrene kan hente inn en alternativ vurdering fra andre sakkyndige som skal vektlegges når kommunen treffes sitt enkeltvedtak.
- Foreldrene må samtykke før det treffes enkeltvedtak om spesialundervisning, jf. § 5-4 annet ledd. Det er ingen plikt til spesialundervisning.
- Foreldrene har rett til innsyn i den sakkyndige vurderingen og til å uttale seg før det blir gjort vedtak, jf. § 5-4 annet ledd.
- Foreldrene kan også kreve innsyn i andre dokumenter i saken, jf. forvaltningsloven § 18.
- Foreldrene kan klage på enkeltvedtak om spesialundervisning, jf. § 15-2.
- Kopi av årsrapporten skal sendes til foreldrene, jf. § 5-5 annet ledd.

Barnets rett til medbestemmelse og selvbestemmelse

Barneloven regulerer barnets rett til medbestemmelse og selvbestemmelse. Skolen må sørge for at barnet blir hørt slik at retten til medbestemmelse og selvbestemmelse sikres.

Etter hvert som barnet blir i stand til å danne seg egne synspunkt om det saken dreier seg om, skal foreldrene, og andre som har med barnet å gjøre, høre hva barnet har å si før de tar avgjørelser om barnets personlige forhold.

I tillegg til rett til medbestemmelse har barnet også rett til økende grad av selvbestemmelse frem til han/hun er myndig. Barn som er fylt 15 år, avgjør selv spørsmål om valg av utdanning.

Barnets medbestemmelse og selvbestemmelse reguleres i [barneloven §§ 31, 32 og 33](#).

Barnets rett til å bli hørt fremgår også av [Barnekonvensjonen art. 12](#).

¹ Ot.prp. nr. 46 (1997-98) side 170 i merknad til § 5-4 tredje ledd.

² Se forskrift til opplæringsloven kap.20 om foreldresamarbeid i grunnskolen og videregående opplæring.

Opplæring eller behandling, hjelpemidler og individuell plan

Her kan du lese om forskjellen mellom opplæring og behandling, ansvar for tilrettelegging og hjelpemidler, legemiddelhåndtering, opplæring i helse- og barnevernsinstitusjoner og individuell plan (IP).

Opplæring eller behandling

Retten til spesialundervisning omfatter opplæring, ikke behandling. Opplæringen (ordinær opplæring og/eller spesialundervisning) skal legges til rette for elever med funksjonshemming. Skolen skal innredes slik at den tar hensyn til elever med funksjonshemminger og ved at arbeidsplassene skal tilpasses deres behov. [Dette følger av opplæringsloven § 9a-2](#).

Tilpasninger og hjelp til funksjonshemmede og andre med spesielle behov må i noen tilfeller regnes som en del av opplæringen.

Det daværende Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet har i et brev av 22.1.2001 forsøkt å konkretisere hva som skal til for at tiltaket skal regnes som opplæring:

1. Aktiviteten må stå under skolens ledelse og ansvar. Herunder må det også være en tilsatt lærer som står for aktiviteten som oppfyller vilkårene i opplæringslovens kapittel 10, jf. forskrift til opplæringsloven kapittel 14 (om kompetanse).
2. Aktiviteten skjer innenfor rammen av det sentralt fastsatte undervisningstimetallet (eventuelt utvidet lokalt fastsatt timetall).
3. Aktiviteten må ha et pedagogisk siktemål som er innrettet på å oppnå de målene som fremgår av lovens formålsparagraf.
4. Aktiviteten må innebære en oppfyllelse av det sentralt fastsatte læreplanverket for grunnskolen, eller innebære en oppfyllelse av en IOP som er fastsatt i henhold til § 5-5.

Logoped

Logopedhjelp kan være opplæring dersom logopedhjelpen står under skolens ledelse og ansvar, den skjer i skoletiden, er beskrevet i den individuelle opplæringsplanen og er hjemlet i enkeltvedtak om spesialundervisning

ADL – dagliglivets gjøremål

Noen elever trenger langt større oppfølging enn andre. Dette gjelder blant annet elever som kan trenge hjelp til på- og avkledding, hjelp i forbindelse med mat, toalettbesøk og annen trening i dagliglivets gjøremål. Dette kalles ADL-trening. Mange av gjøremålene er livsviktig hjelp og læring som elevene vil kunne ha rett til med hjemmel i flere lovverk.

ADL-trening kan regnes som opplæring når tiltaket gis under skolens ansvar og ledelse, og tiltaket er en del av den individuelle opplæringsplanen og er hjemlet i enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Opplæring i dagliglivets aktiviteter (ADL) vil være utenfor det som vanligvis legges i begrepet opplæring slik det fremgår av læreplanverket. Elever med individuell opplæringsplan kan trenge ADL-trening for å nå fastsatte mål. Denne ADL-treningen kan dermed regnes som opplæring i opplæringslovens forstand, selv om aktiviteten kan regnes som helse -og omsorgstiltak i andre sammenhenger.

ADL-treningen vil da være en del av elevens spesialundervisning etter opplæringsloven og ADL-treningen skal fremgå av elevens enkeltvedtak.

Tilrettelegging og hjelpemidler

Alle elever har rett til en arbeidsplass som er tilpasset behovene deres, se [opplæringsloven § 9a-2 tredje ledd](#). Skolen skal innredes slik at det tas hensyn til de elevene ved skolen som har funksjonshemninger. Dersom det er nødvendig med bygningsmessige endringer på skolen for at elevens arbeidsplass blir tilpasset, er dette skolens og skoleeiers ansvar. Det kan for eksempel være fastmonterte teleslynger, kontraster, ramper, heiser, vasker som kan heves og senkes og så videre.

Elevene har rett til å ha tilgang til nødvendig utstyr, inventar og læremidler, se [opplæringsloven § 9-3](#).

Skoleeiers ansvar

Skoleeier har ansvaret for å stille til rådighet de hjelpemidlene og det utstyret som er nødvendig for at elevene skal få et forsvarlig utbytte av opplæringen. Det må skilles mellom pedagogiske hjelpemidler som skoleeier har ansvaret for, og tekniske hjelpemidler som NAV Hjelpemiddelsentralen kan være ansvarlig for.

Skoleeier vil uansett ha et restansvar når noe ikke blir dekket av NAV og hjelpemiddelet er nødvendig for at eleven skal få forsvarlig utbytte av opplæringen.

Skolens ansvar

Skolene dekker i hovedsak hjelpemidler som er nødvendig for å motta opplæring for å gjøre skolearbeidet. Utgifter til læremidler som brukes i opplæringen og som ikke er knyttet til eleven personlig, skal dekkes av skolene. Det er skolen som har ansvar for pedagogiske hjelpemidler og programvare som brukes i et tilpasset pedagogisk opplegg.

Rett til spesialundervisning omfatter også utstyr som er nødvendig for å gjennomføre spesialundervisningen og for at eleven skal få forsvarlig utbytte av opplæringen.

PP-tjenestens ansvar

PP-tjenesten har særlig kompetanse i å vurdere hvilke pedagogiske tiltak som vil møte behovet til den enkelte elev. Vurderingstema i denne sammenheng er om det aktuelle tiltaket er nødvendig for at eleven skal få tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

PP-tjenestens anbefalinger er veiledende i vurderingen av om utstyr skal regnes som læremiddel eller hjelpemiddel.

Når kan skolen bli ansvarlig for å dekke egen PC til eleven?

Dersom PC er nødvendig for at eleven skal tilegne seg kunnskaper og ferdigheter og det ikke er tilstrekkelig for den aktuelle eleven at det finnes PC på skolen, kan skolen bli ansvarlig for å dekke egen PC til eleven.

Det er imidlertid viktig å understreke at en elev kan ha rett til PC/særskilt tilpasset datautstyr etter opplæringsloven § 9a-2 tredje ledd selv om eleven ikke har vedtak om spesialundervisning. Det avgjørende er også om eleven trenger datautstyr, ordinært eller særskilt tilpasset, for å få tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Legemiddelhåndtering

En del barn som bruker legemidler i det daglige, har behov for bistand til å få tatt legemidlene. I opplæringsloven ligger det et ansvar for kommunen til å sørge for at barnet mottar hjelp til legemiddelhåndtering når barnet oppholder seg i offentlig grunnskole og skolefritidsordning (SFO).

Helse- og omsorgsdepartementet og Kunnskapsdepartementet har sammen utgitt et rundskriv og nasjonale rutiner om håndtering av legemidler i barnehage, skole og skolefritidsordning.

[Her finner du rundskrivet og de nasjonale rutinene for legemiddelhåndtering i barnehage, skole og SFO](#) (regjeringen.no).

Opplæring i helse- og barnevernsinstitusjoner

En elev som er innlagt i en helseinstitusjon eller som bor på en barnevernsinstitusjon skal i utgangspunktet følge et ordinært opplæringstilbud. Det vil si at elevens rett til opplæring gjelder uavkortet selv om eleven er innlagt i eller bor på institusjonen.

Dette betyr at skolevirksomheten i institusjonene er omfattet av de samme lov- og forskriftsbestemmelser som ordinær grunnskole og videregående opplæring.

Eleven har krav på opplæring i samsvar med Læreplanverket for Kunnskapsløftet, herunder fag- og timefordeling og læreplanene for fag, jf. forskrift til opplæringsloven kapittel 1.

For elever i helseinstitusjoner¹ og barnevernsinstitusjoner er det fylkeskommunen der institusjonen ligger som har ansvaret for å oppfylle retten til opplæring, både til grunnskoleopplæring og til videregående opplæring, jf. opplæringsloven § 13-3a.

Opplæring i hjemmet på grunn av sykdom

Dersom elever har langvarig fravær på grunn av sykdom, kan kommunen/fylkeskommunen ha plikt til å gi opplæring et annet sted enn på skolen, for eksempel hjemme hos eleven. Dette fremgår av forarbeidene til opplæringsloven. Retten til opplæring i hjemmet ved langvarig sykdom må vurderes ut fra reglene om spesialundervisning i opplæringsloven § 5-1.

Kommunen/fylkeskommunen må fatte enkeltvedtak dersom foreldrene ber om at opplæringen må foregå i hjemmet på grunn av langvarig sykdom. Spesialundervisningen skal alltid bygge på en sakkyndig vurdering fra PP- tjenesten. I den sakkyndige vurderingen må det komme frem at eleven har behov for å få opplæringen i hjemmet.

Når elever er langvarig syke kan det være nødvendig med en medisinsk vurdering for å få saken så godt opplyst som mulig, og det må legges stor vekt på denne.

Individuell plan (IP)

Alle med behov for langvarige og koordinerte helsetjenester og/eller sosiale tjenester har rett til å få utarbeidet en individuell plan (IP). En individuell plan er ikke det samme som en individuell opplæringsplan (IOP). En IOP kan være en del av en elevs individuelle plan, men en individuell plan kan ikke erstatte en IOP og motsatt.

Plikten til å utarbeide individuell plan følger av helse- og sosiallovgivningen. Skolen har en plikt til å delta i arbeidet. Se [opplæringsloven § 15-5](#). Plikten er avgrenset til tilfeller der skolens samarbeid anses nødvendig for å ivareta elevens behov for et helhetlig, koordinert og individuelt tilpasset hjelpetilbud.

Skolen vurderer selv hvorvidt slik deltakelse er nødvendig, så plikten til å samarbeide gjelder ikke alle individuelle planer.

Bestemmelsen regulerer ikke hvem som skal ta rollen som koordinator. Ansatte i skolen har ikke en plikt til å være koordinator for individuell plan, men de kan være det.

Bestemmelsen pålegger ikke PP-tjenesten en plikt til å delta i arbeidet med individuell plan.

1) Dette omfatter pasienter i helseinstitusjoner som et regionalt helseforetak eier, og for pasienter i private helseinstitusjoner som har avtale med et regionalt helseforetak. Fylkeskommunens ansvar gjelder bare for pasienter i institusjonsplasser som regionale helseforetak finansierer jf. § 13-3 a første ledd.

Krav til lærerkompetanse og bruk av assistenter

Det er i utgangspunktet de samme formelle kravene til lærerkompetanse for spesialundervisning i grunnskole og videregående opplæring som for den ordinære opplæringen.

Dette følger av [opplæringsloven §§ 10-1 og 10-2](#) og [kapittel 14 i forskrift til opplæringsloven](#).

Skoleeier har ansvar for å ha riktig og nødvendig kompetanse i virksomheten, se [opplæringsloven § 10-8](#). Formålet med kompetanseutvikling er å fornye og utvide den faglige og pedagogiske kunnskapen og å holde seg orientert om og oppdatert med utviklingen i skolen og samfunnet¹.

I tillegg til de formelle kompetansekravene har skoleeier ansvaret for at spesialundervisningen bidrar til at eleven får et forsvarlig utbytte av opplæringen. Dette innebærer at skoleeieren ikke bare kan slå seg til ro med at de formelle kompetansekravene er oppfylt, dersom dette ikke er nok til at eleven får et innhold i opplæringen som gir et forsvarlig utbytte. Det er derfor naturlig at behovet for spesialpedagogisk kompetanse blant personalet vurderes.

Unntak fra kompetansekravene

Det er likevel et unntak når det gjelder kompetanse for den læreren som skal gi spesialundervisning. I enkeltvedtak om spesialundervisning kan skolen fastsette at den læreren som skal gi spesialundervisning, ikke trenger å oppfylle kravet om relevant fagkompetanse i undervisningsfag. Se [opplæringsloven § 5-5 tredje ledd](#).

Et slikt unntak fra kompetansekravene kan bare gjøres dersom en konkret vurdering av elevens behov tilsier det og det må være hjemlet i enkeltvedtaket om spesialundervisning. Et slikt unntak skal ikke ha økonomiske årsaker, men må begrunnes ut fra faglige og pedagogiske årsaker².

Bruk av logoped

Mange logopeder tilfredsstillter ikke kompetansekravene til undervisningspersonale. De kan likevel brukes dersom det fremgår av enkeltvedtaket, men de kan ikke stå ansvarlig for undervisningen³. Dette følger av [opplæringsloven § 10-11](#).

Bruk av personalet som ikke er ansatt i en undervisningsstilling

Personer som ikke er ansatt i en undervisningsstilling kan hjelpe til i opplæringen dersom de får nødvendig veiledning. Dette gjelder både i ordinær opplæring og i spesialundervisning.

Hva som er nødvendig veiledning vil variere. Begrepet «nødvendig veiledning» er en rettslig standard som innebærer at det må foretas en skjønsmessig vurdering. Utdanningsbakgrunn, arbeidserfaring og type oppgave den ansatte uten formell lærerkompetanse skal ha, må inngå i vurderingen. For eksempel vil en logoped uten formell lærerkompetanse kanskje trenge informasjon om hvilke fagbøker klassen bruker, mens en helt ufaglært assistent vil trenge klare beskjeder om hvilke konkrete oppgaver læreren vil han/hun skal hjelpe til med og på hvilken måte dette skal gjøres⁴.

Opplæring i dette tilfelle er både ordinær opplæring og spesialundervisning.

Personalet som er ansatt for å hjelpe til i opplæringen kan ikke ha selvstendig ansvar for opplæringen, verken ordinær opplæring eller spesialundervisning.

Skolen kan derfor ikke benytte en assistent som lærer. Dette er en følge av at det er fastsatt egne krav til kompetanse for å kunne ha ansvaret for opplæringen.

Det skal fremkomme uttrykkelig av enkeltvedtaket til eleven om tilbudet omfatter assistent. Det må være foretatt en konkret vurdering av bruk av assistent, og om omfanget av dette vil være et forsvarlig og adekvat tiltak.

Personer som ikke er ansatt i undervisningsstilling kan for øvrig utføre arbeid i skolen utenfor opplæringen. Slikt arbeid faller utenfor kravene i [opplæringsloven § 10-11](#).

1) Dette fremgår av forarbeidene til bestemmelsen, Ot.prp.nr. 57 (2004-2005)

2) Dette fremgår av forarbeidene til bestemmelsen, Prop 84 L(2011-2012)

3) Se i forarbeidene til § 5-5 i Prop.129 L (2012-2013) kapittel 6.

4) Dette fremgår av forarbeidene til bestemmelsen, Prop.129 L (2012-2013)s. 37

Særskilt tilrettelegging av eksamen

Elever med behov for særskilt tilrettelegging av eksamen skal få lagt forholdene til rette slik at de kan få vist kompetansen sin ut fra kompetansemålene i fag i læreplanverket, se [forskrift til opplæringsloven § 3-32](#).

Utgangspunktet er at all tilrettelegging skal være basert på elevens behov. Eleven/foreldrene må søke rektor om særskilt tilrettelegging, som på bakgrunn av en konkret vurdering avgjør om eleven har et slikt behov og hvilke ordninger som skal benyttes. For eksempel vil funksjonshemmede og allergikere kunne ha ulike behov for tilrettelegging. Rektor kan kreve en uttalelse fra en sakkyndig instans.

Det er ikke noe krav om enkeltvedtak om spesialundervisning for at eleven har rett til særskilt tilrettelegging av eksamen.

Tilretteleggingen må ikke føre til at eleven får en særlig fordel fremfor elever som ikke får en særskilt tilrettelagt eksamen.

Tilretteleggingen må heller ikke være så omfattende at eleven ikke prøves i kompetansemålene i Læreplanverket i Kunnskapsløftet.

Dersom kompetansemålene har krav om skriftlig, muntlig eller praktiske ferdigheter er det ikke mulig å legge til rette eksamen slik at eleven ikke får prøvd disse ferdighetene, når en slik prøving er fastsatt i ekamensformen for faget. Hvis det derimot ikke er krav om at muntlige, skriftlige eller praktiske ferdigheter skal prøves i eksamensformen, kan særskilt tilrettelegging av eksamen også gjøres ved å endre eksamensform fra skriftlig til muntlig.

Rektors avgjørelse i en sak om særskilt tilrettelegging regnes som et enkeltvedtak som kan påklages til Fylkesmannen.

Bruk av alternativ opplæringsarena

Hovedregelen er at eleven skal ha opplæringen sin i klassen/basisgruppen, eventuelt for en mindre del av opplæringen i en annen gruppe.

Bruk av andre opplæringsarenaer for en kortere tid

Skolen har noe fleksibilitet når det gjelder bruk av andre opplæringsarenaer, særlig tiltak for en kortere tid for klassen/basisgruppen. Det er gitt i [opplæringsloven § 2-3](#).

Når trengs det særskilt hjemmel i lov for å ta en elev ut av opplæringen?

Dersom en elev skal tas ut av opplæringen for å motta ene-undervisning, for eksempel på en alternativ opplæringsarena, må det finnes en særskilt hjemmel til dette. Bestemmelsene om spesialundervisning og eventuelt også særskilt språkopplæring, kan gi rettslig grunnlag for å gi en elev opplæring på en alternativ opplæringsarena.

Bruk av alternativ opplæringsarena for elever med rett til spesialundervisning

Muligheten for skolen til å ta i bruk alternative opplæringsarenaer for enkeltelever med rett til spesialundervisning er snever.

Vi understreker at det skal være hensynet til eleven, ikke hensynet til skolen eller kommunen, som er avgjørende for bruk av en alternativ opplæringsarena.

For at en elev med rett til spesialundervisning skal kunne motta opplæring på en annen opplæringsarena er det noen vilkår som må være oppfylt:

- Eleven har et enkeltvedtak om spesialundervisning og den alternative opplæringsarenaen er hjemlet i vedtaket.
- Det må foreligge en avtale om bistand til gjennomføring av spesialundervisning mellom kommunen (skolen) og tilbyder av tiltaket.

Skolen må vurdere om en alternativ arena er nødvendig for at eleven skal få et forsvarlig utbytte av opplæringen ut fra sin situasjon. Det må også vurderes om tiltaket er til barnets beste, jf. barnekonvensjonen art. 3 nr. 1. Dersom det ikke er til barnets beste at hun/han mottar deler av opplæringen et annet sted enn skolen, skal ikke en slik arena brukes.

Opplæringstilbud som gis på en alternativ opplæringsarena skal være i samsvar med kravene i opplæringsloven med forskrifter, herunder det pedagogiske innholdet og den organisatoriske tilretteleggingen.

Opplæringen som skjer på en alternativ opplæringsarena er skolens ansvar. Opplæringen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig, i dette ligger også at eleven må være undergitt skoleeiers tilsyn.

[Les mer om alternative opplæringsarenaer i rundskriv Udir-3-2010.](#)

Spesielt for videregående opplæring

Inntak

Vilkåret for inntak til Vg1 er at søkeren har fullført norsk grunnskoleopplæring eller tilsvarende.

For søkere til videregående opplæring, som oppfyller vilkårene for inntak, plikter fylkeskommunen å sikre inntak til ett av tre valgte utdanningsprogram. Dette gjelder også for søkere som mangler vurdering med karakter i mer enn halvparten av fagene for eksempel elever med spesialundervisning. Ingen søkere skal tas inn til andre utdanningsprogram til Vg1 enn ett av de tre valgte eller til opplæringstilbud som ligger utenfor tilbudsstrukturen. Avvik i selve opplæringstilbudet krever et særskilt hjemmelsgrunnlag etter inntaket.

Den første gruppen søkere som tas inn til Vg1 er søkere som oppfyller vilkårene for å ha fortrinnsrett. Det er regulert fire rettslige grunnlag som åpner for at søkere har fortrinnsrett ved inntak. Det er kun søkere som oppfyller vilkårene i en av disse bestemmelsene som skal tas inn før det ordinære inntaket. De fire rettslige grunnlagene for fortrinn er:

- **Fortrinnsrett til et særskilt utdanningsprogram.**

Her er det fastsatt at søkere med rett til spesialundervisning etter § 5-1, som oppfyller vilkårene har rett til inntak til et særskilt utdanningsprogram. Det er et krav at søkeren har en sakkyndig vurdering.

- **Fortrinnsrett for søkere med sterkt nedsett funksjonsevne.**

For å få innvilget fortrinnsrett etter denne bestemmelsen må søkeren for det første ha et enkeltvedtak om spesialundervisning etter opplæringsloven § 5-1 og for det andre ha sterkt nedsatt fysisk og/eller psykisk funksjonsevne. Søkeren har ikke rett til inntak til en bestemt skole, men fylkeskommunen kan, dersom den finner at det foreligger tungtveiende grunner for det, ta inn denne søkeren til en skole som er særskilt tilrettelagt etter søkerens behov. Dette gjelder også dersom dette er en skole søkeren ikke ville kommet inn til på grunnlag av sin poengsum. Det er ikke et krav om at søkeren har en sakkyndig vurdering.

- **Fortrinnsrett for søker med rett til opplæring i eller på tegnspråk etter opplæringslova § 3-9.**

Det er et krav om at søkeren har en sakkyndig vurdering.

- **Fortrinnsrett for søkere med vedtak om utvidet tid etter opplæringsloven § 3-1 femte ledd.**

Det er krav om at søkeren har et enkelt vedtak om utvidet tid.

For øvrig gjennomføres inntaket ved at søkerne konkurrerer etter poeng. Det er også åpnet for noen søkere til Vg1 og skal behandles individuelt for å sikre at de får oppfylt retten til ett av tre valgte utdanningsprogram. Dette vil blant annet omfatte søkere som har rett til spesialundervisning og som mangler vurdering med karakter i mer enn halvparten av fagene.

Bestemmelsene om inntak til videregående opplæring fremgår av [kapittel 6 i forskrift til opplæringsloven](#).

Rett til videregående opplæring i inntil fem år etter sakkyndig vurdering

Elever med rett til spesialundervisning har lovfestet rett til heltidsopplæring i inntil to år ekstra dersom hun/han trenger det for å nå opplæringsmålene. Dette er regulert i [opplæringsloven § 3-1](#).

Retten til utvidet tid gjelder også for elever med rett til opplæring i og på tegnspråk, for elever som har rett til opplæring i punktskrift m.m. og for elever med særskilt språkopplæring. Disse elevgruppene har ikke et krav om å oppfylle vilkårene for spesialundervisning. Dette følger av opplæringsloven § 3-1 femte ledd.

Vilkår for utvidet rett

Det er to vilkår for utvidet rett og begge må være oppfylt. Det første vilkåret er at eleven har rett til spesialundervisning. Det andre vilkåret er at det foreligger en sakkyndig vurdering som konkluderer med at eleven har behov for mer tid i videregående opplæring. Unntaket er for elever med rett etter §§ 3-9, 3-10 og 3-12.

Det er en forutsetning at eleven både trenger og har utbytte av mer opplæring for å kunne oppnå kompetanse på høyere nivå enn det som er mulig innen treårsretten. Behovet må derfor vurderes mot de opplæringsmålene som er fastsatt for eleven i den individuelle opplæringsplanen (IOP).

Eleven må ha utbytte av mer videregående opplæring. PP-tjenesten må derfor ta stilling til om eleven vil ha utbytte av utvidet tid for å nå opplæringsmålene. Et eventuelt avslag på søknad om ekstra år kan ikke begrunnes med at funksjonsnivået er for lavt, men det må baseres på at eleven ikke vil ha utbytte av mer videregående opplæring.

Ved behandling av søknad om utvidet rett er det PP-tjenesten i fylkeskommunen som er sakkyndig instans, og det er fylkeskommunen som skal fatte vedtak, jf. opplæringsloven § 3-1.

Videregående opplæring i bedrift

Yrkesfaglig videregående opplæring består normalt av to år i skole og to år i bedrift, hvorav ett år verdiskapning (hovedmodellen).

Lærling er den som har skrevet lærekontrakt med sikte på fag- og svenneprøve. Målet må altså være full yrkeskompetanse, jf. [opplæringsloven § 4-1](#). Opplæringen skal normalt følge fastsatt opplæringsordning for faget. Lærlinger har ikke rett til spesialundervisning, men er omfattet av det alminnelige prinsippet om tilpasset opplæring, og skal ha samme tilgang til PP- tjeneste som elevene.

Unntak fra opplæringsordningen for lærling eller lærekandidat med nedsatt funksjonsevne

Det er hjemmel for å avvike fra kontraktsvilkårene for personer med begrenset arbeidsevne på grunn av fysiske og/eller psykiske funksjonshemninger, jf. forskrift til [opplæringsloven § 6A-8](#). Målet for opplæringen skal imidlertid fortsatt være full yrkeskompetanse, det vil si fag- eller svennebrev. Dersom målet ikke er full kompetanse, se punktet under om opplæring i bedrift som lærekandidat.

Videregående opplæring i bedrift for lærekandidat med sikte på kompetanse på et lavere nivå enn fag- eller svennebrev

Lærekandidat er den som har skrevet opplæringskontrakt med sikte på en mindre omfattende prøve enn fag- og svenneprøven, jf. [opplæringsloven § 4-1](#).

Lærekandidatordningen er der for å gjøre videregående opplæring i bedrift tilgjengelig for dem som ønsker en lavere kompetanse enn fag- og svennebrev.

Det er fylkeskommunen som har ansvaret for å fastsette en opplæringsplan for hver enkelt lærekandidat. I noen tilfeller viser kanskje lærekandidaten større progresjon enn forutsatt. I slike tilfeller kan opplæringskontrakten mellom lærekandidaten og lærebedriften endres i løpet av kontraktstiden til ordinær lærekontrakt med fag- og svennebrev som mål, jf. [opplæringsloven § 4-6](#) første ledd.

Opplæringen for en lærekandidat skal ta utgangspunkt i læreplanen for faget, kandidatens faglige nivå og hans eller hennes ønske om hva opplæringen skal føre frem til. Opplæringskontrakten tegnes mellom lærekandidat og lærebedrift og avsluttes med en kompetanseprøve som arrangeres av fylkeskommunen, jf. [opplæringsloven § 4-4](#).

Etter prøven utsteder fylkeskommunen et kompetansebevis som skal vise hvilken opplæring lærekandidaten har gjennomført, og hvordan opplæringen er vurdert.

Lærekandidater som har krav på spesialundervisning

Lærekandidater som ikke har, eller som ikke kan få, tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet, har rett til spesialundervisning. I utgangspunktet gjelder de samme vilkårene for lærekandidater som for elever.

I realiteten må likevel vilkårene praktiseres ulikt. Mens det ordinære opplæringstilbudet for elever følger de alminnelige læreplanene fullt ut, er normalordningen for lærekandidater en redusert læreplan med et utvalg av målene.

Det må derfor først fastsettes hvilket utvalg av læreplanmål som skal gjelde for den enkelte lærekandidat. Deretter må fylkeskommunen ta stilling til om lærekandidaten vil ha et tilfredsstillende utbytte av opplæring etter den reduserte læreplanen. Det er først når lærekandidaten ikke har et tilfredsstillende utbytte av et ordinært opplæringstilbud etter den redusert læreplanen, at han eller hun har rett til spesialundervisning.

Retten til spesialundervisning skal avgjøres etter at PP-tjenesten har sørget for en sakkyndig vurdering, og dersom lærekandidaten har krav på spesialundervisning, skal det utarbeides en IOP. Lærebedriftene har plikt til å medvirke.

Fylkeskommunen må utarbeide IOP i samarbeid med bedriften. I planen skal eleven så langt som mulig ha de samme faglige kravene som læreplanen for faget. Utvalget av mål må ta utgangspunkt i læreplanen, i lærekandidatens ønske om hva opplæringen skal føre frem til og på lærekandidatens faglige nivå. IOP skal utarbeides ut fra en realistisk vurdering av lærekandidatens muligheter og ikke ut fra bedriftens behov. Planen må kunne endres underveis.

Lærekandidater som ikke oppfyller vilkårene for spesialundervisning, skal ha tilpasset opplæring., jf. [opplæringsloven § 1-3](#).

3. Faser i saksgangen for spesialundervisning

Klikk på bildet for å se en større versjon.

Saksgangen for spesialundervisning kan deles opp i seks faser:

1. [Ordinær opplæring - bekymringsfasen](#)
2. [Henvvisning til PP-tjenesten](#)
3. [Sakkyndig vurdering av elevens behov](#)
4. [Vedtaksfasen](#)
5. [Planlegging og gjennomføring](#)
6. [Evaluering og veien videre](#)

Her får du mer informasjon om hver av de seks fasene.

Hvorfor skriver vi "skolen"?

Det er skoleeier som har myndighet til å fatte enkeltvedtak om spesialundervisning og som har ansvar for at det foreligger en sakkyndig vurdering før vedtaket fattes. Skoleeier kan delegere sin myndighet til rektor eventuelt til en annen leder ved skolen som har god oversikt

og kan ivareta kravet om likeverdighet. Delegeringen må alltid være forsvarlig.

I denne veilederen bruker vi skolen og forutsetter dermed at denne myndigheten er delegert fra skoleeier til skolen ved rektor, eventuelt til en annen leder ved skolen.

Fase 1: Ordinær opplæring - bekymringsfasen

I denne fasen får eleven ordinær opplæring, og ikke spesialundervisning.

Fasen kjennetegnes ved at noen på skolen, foreldrene eller eleven stiller spørsmål ved om eleven får tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen. Årsaken til bekymringen kan være at eleven strever faglig eller sosialt.

Hva må skolen gjøre i denne fasen:

1. Skolen må ta stilling til bekymringen. Skolen har plikt til å vurdere og eventuelt gjøre noen endringer eller prøve ut forskjellige tiltak innenfor den ordinære opplæringen.
2. Skolen prøver ut nye tiltak. Læreren kartlegger, vurderer, justerer og prøver ut tiltakene. Tiltakene ligger innenfor skolens egen organisering, og dermed innenfor ordinær opplæring. Skolens plikt til å prøve ut tiltak før henvisning til PP-tjenesten gjelder ikke hvis det, etter skolens vurdering, er åpenbart at tiltakene ikke vil føre til at eleven får et tilfredsstillende utbytte av opplæringen. [I første kapittel av denne veilederen har vi skrevet mer om den ordinære opplæringen.](#)
3. Når læreren mener at eleven, til tross for tilpasningene i den ordinære opplæringen, ikke vil kunne få et tilfredsstillende utbytte, plikter læreren å melde fra til rektor om dette.
4. Denne fasen avsluttes med at rektor avgjør om eleven skal henvises til PP-tjenesten eller ikke. Dersom skolen vurderer det slik at eleven vil få tilfredsstillende utbytte ved at man foretar enkelte tilpasninger innenfor den ordinære opplæringen, plikter skolen å sørge for at tiltakene blir satt i verk snarest. Dersom skolen konkluderer med å sende saken til PP-tjenesten for å vurdere elevens behov for spesialundervisning (sakkyndig vurdering) bør det legges med en beskrivelse der skolens vurdering fremgår. Skolen bør begrunne hvorfor de mener at eleven ikke kan få tilfredsstillende utbytte innenfor det ordinære opplæringstilbudet.
5. Hvis eleven eller foreldrene krever at skolen gjør undersøkelser eller ber om en sakkyndig vurdering må skolen sende saken til PP-tjenesten uavhengig av om skolen mener eleven får tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet eller ikke.

Disse fem punktene vil omtales nærmere i denne fasen.

Fasen er i hovedsak regulert i [opplæringsloven §§ 5-1](#) og [5-4](#)

Punkter som er viktige i denne fasen og som vil omtales nærmere er:

Fange opp – følge opp

For læreren som er bekymret for elevens utbytte av opplæringen kan det være naturlig å drøfte bekymringene med kolleger, rektor, skolens spesialpedagogiske team eller den ved skolen som har særlig ansvar for spesialundervisningen. Underveisvurderingen kan også være grunnlag for lærerens bekymring.

Det kan også være naturlig å ta opp slike bekymringer med eleven selv og/eller foreldrene. Læreren må deretter undersøke om eleven kan få et tilfredsstillende utbytte ved at det settes inn tiltak som kan fremme læring og avhjelpe elevens vansker. Disse tiltakene kan handle om kartlegging, organisering, arbeidsmåter og/eller progresjon.

Rektor må varsles om utfordringen for å kunne følge opp tiltakene på et overordnet nivå.

Det er viktig å være i dialog med foreldrene slik at de er innforstått med det arbeidet som skolen gjør.

Skolens handlingsrom knyttet til ordinær opplæring

Skolen har et handlingsrom som ligger innenfor rammen av ordinær opplæring slik at organisatoriske og pedagogiske tiltak som fremmer læring og forebygger vansker kan settes i verk.

Dette handlingsrommet er avgrenset av kommunens og fylkeskommunens rammer som gjelder lærertetthet, pedagogisk kompetanse, pedagogisk praksis og ledelsen ved den enkelte skole. Hvordan den enkelte kommune og fylkeskommune utnytter disse ressursene er avgjørende for hvordan skolen legger til rette for å tilpasse den ordinære opplæringen.

Skolen har plikt til å legge til rette for en opplæring som fremmer elevenes læringsutbytte. Det handler i hovedsak om lokalt arbeid med

læreplanene, god vurderingspraksis, læringsmiljø og lærerkompetanse.

I arbeidet med å sette i verk tiltak for elever som strever faglig og/eller sosialt er det nødvendig at det er satt av tid til lokalt arbeid med læreplaner slik at undervisningspersonalet har en felles forståelse for hva eleven skal lære. Undervisningspersonalet må også være bevisst på hvordan det skal legges til rette for dette gjennom ulike typer organiseringer, arbeidsmåter og progresjon. Vurderingspraksisen ved skolen skal være knyttet til bestemmelsene om vurdering i forskrift til opplæringsloven og skal fremme læring hos elevene. Målet er å utvikle og opprettholde et positivt læringsmiljø for elevene.

Skolens håndtering av mistanke om at eleven ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen

En sak om en elev har rett til spesialundervisning, starter med at noen har mistanke om at eleven ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Skolens plikt til å vurdere elevens utbytte av opplæringen

Skolen har plikt til å vurdere og eventuelt prøve ut forskjellige tiltak som kan gi eleven tilfredsstillende utbytte av opplæringen. Se [opplæringsloven § 5-4](#).

Skolen skal vurdere om eleven kan få utbytte av den ordinære opplæringen før eleven eventuelt henvises til PP-tjenesten.

Målet er at dette vil bidra til å styrke vektleggingen av et godt tilpasset ordinært opplæringstilbud, og i den forbindelse at behovet for spesialundervisning reduseres. Vurderingene som skolen gjør skal ikke innebære forlenget saksbehandlingstid for de elevene som har behov for spesialundervisning.

Plikten til å prøve ut tiltak før melding til PP-tjenesten, gjelder ikke dersom det etter skolens vurdering er åpenbart at tiltak innenfor det ordinære opplæringstilbudet ikke vil føre til at eleven vil få et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Samarbeid med foreldre /eleven

Når skolen undersøker om eleven kan få tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet bør det være en åpen og god dialog mellom skolen og foreldrene/eleven. Foreldrene og eleven skal involveres gjennom hele prosessen.

Av opplæringsloven § 5-4 siste ledd fremgår følgende:

Tilbud om spesialundervisning skal så langt råd er, formast ut i samarbeid med eleven og foreldra til eleven, og det skal leggjast stor vekt på deira syn.

Dette betyr at skolen og PP-tjenesten har ansvar for å samarbeide med eleven og foreldrene gjennom de ulike fasene i prosessen. På denne måten sørger man for at det vil bli et egnet opplæringstilbud for eleven.

Foreldrenes og elevens rett til å kreve at skolen gjør undersøkelser

Foreldrene og eleven har en selvstendig rett til å kreve at skolen foretar nødvendige undersøkelser om eleven har behov for spesialundervisning.

I ordet "krever" ligger det ikke et krav til skriftlig henvendelse. Det er tilstrekkelig at foreldrene/eleven tar kontakt med skolen og uttrykker sin bekymring eller ber om at det blir gjort undersøkelser. Da utløses skolens undersøkelsesplikt.

Opplæringsloven § 5-4 første ledd første punktum lyder slik:

Eleven eller foreldra kan krevje at skolen gjer undersøkingar som er nødvendige for å finne ut om eleven treng spesialundervisning, og eventuelt kva opplæring eleven treng.

Selv om det ikke er stilt noen krav til formen i henvendelsen fra foreldrene eller eleven, er det en fordel om henvendelsen er skriftlig og kan brukes til å dokumentere at han eller hun har krevd undersøkelse.

Skolen kan ikke overse eller avvise en henvendelse fra foreldrene eller eleven om å gjøre nødvendige undersøkelser med begrunnelse at henvendelsen ikke var skriftlig.

Hva skal skolen undersøke?

Etter krav fra foreldrene eller eleven skal skolen både undersøke og vurdere om eleven trenger spesialundervisning, og eventuelt hva slags opplæring eleven trenger. Se [opplæringsloven § 5-4](#) første ledd annet punktum

Skolen må undersøke elevens behov etter vurderingstemaene som står i [opplæringsloven § 5-1](#) første ledd.

Lærerens varslingsplikt

Lærerne har en selvstendig varslingsplikt hvis de mistenker at eleven ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæring, jf. [opplæringsloven § 5-4](#) første ledd annet punktum.

Varslingen skjer til rektor ved mistanke om at elev kan ha behov for spesialundervisning.

Rektors ansvar

Når rektor får en henvendelse om mistanke fra en lærer, har rektor plikt til å sette i gang nødvendige undersøkelser for å finne ut om eleven har behov for spesialundervisning. Rektor kan ikke avvise henvendelsen fra læreren. Rektor har et selvstendig ansvar for at det blir vurdert om alle elevene får tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Skolens vurdering av tilfredsstillende utbytte, kartlegging av elevens behov

Skolen bør vurdere både individfaktorer og systemfaktorer før det foretas en eventuell henvisning til PP-tjenesten. Det vil si at skolen både bør vurdere forhold ved eleven selv, den ordinære opplæringen, organiseringen og læringsmiljøet rundt eleven med tanke på å igangsette tiltak som skal bedre elevens læringsutbytte og fremme en positiv utvikling hos eleven.

Tiltakene må evalueres, og nødvendige endringer rundt den ordinære opplæringen av eleven må bli gjort.

Forhold ved eleven som er knyttet til faglig og sosial fungering kan i stor grad kartlegges av lærere ved skolen. Skolen skal også gjøre sine egne kartlegginger og vurderinger rundt forhold ved den ordinære opplæringen og læringsmiljøet som eleven er en del av.

Det bør være en felles forståelse blant lærere ved skolen om at dette er deres oppgave, og det må være kjent hva slags kartlegginger som kan være aktuelle og hvor materialet er tilgjengelig.

Skoleeier bør ha et system for hvilke kartlegginger skolen skal gjøre slik at dette samsvarer med PP-tjenestens forventning ved en eventuell videre henvisning av eleven.

Områder som er aktuelle å kartlegge kan være:

- Hva består elevens vansker i?
- Hvilke tiltak har vært iverksatt?
- Hvordan har disse tiltakene fungert?

Resultatet av kartleggingen kan inngå i henvisningen som eventuelt sendes til PP-tjenesten. Dette kan også fungere som en dokumentasjon på hva som er gjort fra skolen sin side. Dette gjelder blant annet tilpasning av opplæringen.

Spørsmål som rektor og lærer bør stille er blant annet:

- Kan man ved å se på arbeidsmåter, organisering, materiell, læremidler og hjelpemidler gjøre endringer innenfor eksisterende rammer som kan bidra til økt utbytte av opplæringstilbudet?
- Er det forhold rundt eleven som forårsaker eller forsterker vanskene?
- Har vanskene sammenheng med gruppe-/klassesammensetning, med forholdet til jevnaldrende eller med forholdet til voksne?
- Er det rutiner eller organisatoriske løsninger som bidrar til å forsterke problemene?

At en elev har vansker med å mestre sosiale ferdigheter og/eller ett eller flere fag, trenger ikke bety at eleven har behov for spesialundervisning.

Individuell vurdering som redskap for å avdekke særskilte behov hos eleven

Et viktig redskap i opplæringen er den individuelle vurderingen. Eleven har rett til underveisvurdering fra første årstrinn, se [forskrift til opplæringsloven § 3-11](#). Skolens vurderingsarbeid er et felles ansvar for rektor og lærerne.

Underveisvurdering uten karakter er et viktig hjelpemiddel når læreren skal legge til rette for opplæringen. Lærere som jobber systematisk

med undervisvurdering, vil kunne bruke dette som et redskap for å avgjøre om eleven får et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Vurdering er et viktig grunnlag for planlegging og tilpasning av opplæringstilbudet. Dersom læreren i forbindelse med den løpende undervisvurderingen får mistanke om at en elev trenger spesialundervisning, skal dette meldes til rektor.

Som ledd i vurderingen kan også kartleggingsprøver og nasjonale prøver brukes. Slike prøver kan gi et mer nyansert bilde av elevens funksjon og utvikling på ulike områder og kan avdekke eventuelle vansker hos eleven. Bruken av kartleggingsprøver inngår også som en naturlig del av lærerens og skolens generelle vurderingsarbeid. Det er også mulig å ta i bruk andre ikke sentralt gitte kartleggingsprøver og diagnostiske prøver.

- [Til informasjon om nasjonale prøver](#)
- [Til kartleggingsprøver grunnskole](#)

Gjennomføre samtaler med eleven og foreldrene for å avdekke elevens behov

Det er viktig å gjennomføre samtaler med eleven for å oppklare elevens behov. Elevens egenvurdering vil være nyttig.

På samme måte er samtaler med foreldrene og det øvrige personalet nødvendig for å danne et bilde, både av elevens totale situasjon, behov og forhold som virker inn på elevens trivsel og utvikling.

Kontakten med foreldrene om elevens utvikling skal blant annet inngå som del av de samtalene kontaktlærer har med foreldrene minst to ganger i året. Foreldrene har rett til samtaler minst to ganger i året i grunnskolen. I videregående opplæring har foreldrene rett til samtaler til og med første halvår av Vg2. Eleven har rett til å være med i samtalen fra hun eller han er fylt 12 år. Se [forskrift til opplæringsloven § 20-3 og 20-4](#)

Ingen tidsfrist for å kreve undersøkelse av elevens behov

Opplæringsloven åpner ikke for at skole kan sette absolutte frister for når henvendelser om spesialundervisning må være kommet inn i løpet av et opplæringsår.

Foreldrene eller eleven kan når som helst i løpet av opplæringsåret kreve at de nødvendige undersøkelser gjøres.

Skolen mener det er behov for videre utredning

Dersom skolen kommer frem til at eleven ikke får et tilfredsstillende utbytte innenfor den ordinære opplæringen, og skolen ikke har tiltak som kan tilrettelegge elevens behov, skal skolen henvise saken til PP-tjenesten. Når saken henvises til PP-tjenesten bør skolen beskrive hva skolen har prøvd av ulike tiltak, og legge ved en bekreftelse på at foreldrene/eleven samtykker til videre utredning. Saken går over til [fase 2](#).

Ikke plikt til å motta spesialundervisning

Det er viktig å understreke at eleven kan ha rett til spesialundervisning, men eleven har ikke plikt til å motta spesialundervisning. Dette gjelder selv om skolen mener det er nødvendig for at eleven skal ha et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Konsekvenser hvis foreldrene/eleven ikke gir samtykke

Dersom foreldrene/eleven ikke gir sitt samtykke til sakkyndig vurdering og spesialundervisning, blir konsekvensen normalt at skolen, innenfor rammen av ordinær opplæring, må forsøke å ta hensyn til elevens behov. Da vil elevens opplæring skje innenfor den ordinære opplæringen.

I alvorlige tilfeller, der det er grunn til å tro at en elev ikke får dekket sitt behov for adekvat opplæring på grunn av manglende samtykke fra foreldrene, må skolen vurdere om det skal meldes fra til barnevernstjenesten. Les mer om skolepersonalets opplysningsplikt i [rundskriv Udir-10-2012](#).

Skolen mener det ikke er behov for videre utredning

Det er to ulike løsninger som skolen bør følge når skolen mener at eleven ikke har behov for spesialundervisning. Løsningene er avhengig av utgangspunktet for bekymringen.

Læreren har varslet sin bekymring til rektor

Dersom det var læreren som varslet om bekymring til rektor, og skolen vurderer at det ikke er behov for videre utredning blir ikke saken sendt videre til PP-tjenesten for sakkyndig vurdering. I tilfeller hvor dette skjer, er det viktig at elevens utvikling følges opp videre. Oppfølgingen er en del av den løpende undervisningsvurderingen som lærere gjør. Elevens lærere har en sentral rolle i dette arbeidet. Skolen bør informere foreldrene/eleven om hva de har besluttet.

Foreldrene/eleven har vært bekymret og bedt om vurdering

Når foreldre/elev ber om å vurdert behovet for spesialundervisning, må skolen henvise saken til PP-tjenesten for sakkyndig vurdering, og det må fattes et enkeltvedtak om spesialundervisning. Enkeltvedtaket kan være at det skal gis spesialundervisning, eller at det gis avslag på søknaden fra foreldrene. Dette vil følge fase 2 og 3 i saksgangen.

Skolens plikt til å henvise saken til PP-tjenesten er den samme enten foreldrene/eleven har krevd undersøkelse, eller om de har krevd sakkyndig vurdering.

Fase 2: Henvising til PP-tjenesten

Når skolen mener at eleven, til tross for forsøk med ulike tiltak ikke vil kunne få et tilfredsstillende utbytte, skal rektor gjøre en formell henvising til PP-tjenesten som skal foreta en sakkyndig vurdering av elevens behov.

Samtykke fra foreldrene/eleven før sakkyndig vurdering

Det er et krav til samtykke fra foreldrene eller eleven selv før det blir gjort en sakkyndig vurdering og før det fattes enkeltvedtak om spesialundervisning, se [opplæringsloven § 5-4 annet ledd](#).

Bestemmelsen lyder:

Før det blir gjort sakkunnig vurdering og før det blir gjort vedtak om å setje i gang spesialundervisning, skal det innhentast samtykke frå eleven eller frå foreldra.

Avhengig av elevens alder, er det foreldre eller eleven som må samtykke.

Foreldrene har foreldreansvar for barna, frem til barnet er 18 år, se [barneloven § 30](#). I forbindelse med spesialundervisning er det et unntak fra 18-årsgrensen. Fra eleven har fylt 15 år, er det tilstrekkelig med elevens samtykke i saker om spesialundervisning. Foreldrenes samtykke er ikke lenger nødvendig. Det er viktig at foreldre har diskutert spesialundervisning med eleven. Videre er det viktig at eleven er innforstått med hva dette er, og hvorfor han eller hun trenger spesialundervisning.

Det skal dessuten legges til rette for at eleven fra fylte 7 år har en mulighet til å uttale seg i saken og si sin mening. Fra eleven er fylt 12 år skal elevens mening tillegges stor vekt, se [barneloven § 31](#). Barns rett til å gi uttrykk for sin mening fremgår også av [Barnekonvensjonens art. 12](#).

Hvis foreldrene ikke vil gi sitt samtykke, kan ikke PP-tjenesten utarbeide en sakkyndig vurdering av elevens behov. Se fase 1 for mer informasjon om dette.

I de tilfellene det er foreldrene/eleven selv som har bedt om spesialundervisning, er det ikke behov for samtykke til sakkyndig vurdering. Samtykket vil da ligge implisitt.

Henvisningen bør være skriftlig

Henvisningen til PP-tjenesten bør være skriftlig. Mange skoleeiere har laget egne rutiner for henvising til PP-tjenesten. Som en del av rutinene har mange skoleeiere valgt å bruke et henvisingsskjema.

Det er ingen regler for hvordan henvisningen av elever skal skje. Skoleeier står fritt til å finne frem til de mest tjenlige prosedyrer og rutiner innenfor de rammene som opplæringsloven gir. Skoleeieren har ansvaret for at kravene i opplæringsloven og forskriftene blir fulgt. Dette følger av [opplæringsloven § 13-10](#) første ledd.

I henvisningen bør skolen legge ved en beskrivelse av skolens kartlegging, iverksatte tiltak for å tilpasse opplæringen og evaluering av disse tiltakene. Vi anbefaler at foreldre og eleven får kopi dersom henvisningen skjer skriftlig.

Overgangen fra grunnskole til videregående opplæring

For elever som har hatt spesialundervisning i grunnskolen, skal det utarbeides en ny sakkyndig vurdering ved overgangen til videregående opplæring. Det kan ikke fattes enkeltvedtak i videregående opplæring som er basert på en sakkyndig vurdering på grunnlag av elevens behov for spesialundervisning i grunnskolen. Dette innebærer at det skal sendes en ny henvisning til PP-tjenesten, og det skal foreligge et nytt samtykke fra foreldre/eleven. Fylkeskommunen er ansvarlig for at den sakkyndige vurderingen blir gjort. **Ett unntak er tidsbegrensede vedtak.**

Ved overgang til ny skole kan arbeidet med vurdering av elevens behov begynne før skolestart. Dette kan gjøres gjennom samtaler og dialog med foreldre/elev, og tidligere skole.

I forbindelse med inntak til et særskilt utdanningsprogram i videregående opplæring, må skoleeier, etter samtykke fra eleven, melde elev (søker) til fylkeskommunen for en sakkyndig vurdering innen 1. oktober året før skolestart. Les mer om inntak til videregående i kapittel [Spesielt for videregående opplæring](#).

Se også fase 1 for mer informasjon.

Fase 3: Sakkyndig vurdering av elevens behov

Dette er fasen hvor PP-tjenesten utreder og gir en tilråding til skolen om eleven har behov for spesialundervisning eller ikke.

Fasen er i hovedsak regulert i bestemmelsene om rett til spesialundervisning [§ 5-1](#), sakkyndig vurdering [§ 5-3](#), nærmere om saksbehandlingen [§ 5-4](#) tredje ledd og PP-tjenesten [§ 5-6](#).

Skolens ansvar

Skolen har plikt til å sørge for at det foreligger en sakkyndig vurdering før det tas stilling til en henvendelse om spesialundervisning. Dette betyr også at alle som ber om spesialundervisning, har en rett til en sakkyndig vurdering.

Når foreldre/eleven ber om spesialundervisning, skal det automatisk gjøres en sakkyndig vurdering av eleven.

Den sakkyndige vurderingen er ikke bindende, men er en rådgivende uttalelse til den som skal fatte enkeltvedtaket.

PP-tjenestens ansvar

Alle kommuner og fylkeskommuner skal ha en PP-tjeneste. PP-tjenesten er skoleeiers sentrale sakkyndige organ.

PP-tjenesten har to lovfestede oppgaver, (se [opplæringsloven § 5-6](#) andre ledd)

- PP-tjenesten skal sørge for at det blir utarbeidet sakkyndig vurdering når loven krever det.
- Tjenesten skal hjelpe skolen i arbeidet med kompetanseutvikling og organisasjonsutvikling for å legge opplæringen bedre til rette for elever med særlige behov (PP-tjenestens systemrettede arbeid).

I denne fasen er det PP-tjenestens individrettede arbeid som vil beskrives nærmere. [Mer informasjon om PP-tjenesten](#).

Kontakt mellom skolen og PP-tjenesten

Bortsett fra en formell henvisning fra skolen til PP-tjenesten, er det ofte mer naturlig med en uformell kontakt og dialog mellom skolen og PP-tjenesten. Dette gjelder både som ledd i skolens generelle tilrettelegging av opplæringstilbudet, og som den del av PP-tjenestens systemrettede arbeid. PP-tjenesten skal vurdere om eleven får et tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen og må derfor vite hvordan denne opplæringen fungerer.

Samarbeid med eleven/foreldrene og rett til innsyn

Foreldrene og eleven skal involveres i alle deler av prosessen. PP-tjenesten har plikt til å rådføre seg med eleven/foreldrene i arbeidet med å utforme tilbud om spesialundervisning og skal legge stor vekt på synspunktene deres, jf. [§ 5-4](#) tredje ledd.

Foreldrene/eleven er part i saken, og som part i saken har de rett til å se sakens dokumenter. Dette innebærer blant annet en rett til å se den sakkyndige vurderingen når den er utarbeidet. Dette følger av [forvaltningsloven § 18](#).

Krav til den sakkyndige vurderingen

Den sakkyndige vurderingen skal vise om eleven har behov for spesialundervisning, og hvilket opplæringstilbud som bør gis. Se [opplæringsloven § 5-3](#) første ledd andre punktum.

Krav til sakkyndig vurdering må ses i sammenheng med [§ 5-1](#).

Den sakkyndige vurderingen må være så utførlig at skolen ikke er i tvil om hva PP-tjenesten egentlig tilrår, når enkeltvedtak om spesialundervisning skal gjøres. Dersom PP-tjenesten gir en tilråding basert på mangelfullt eller misvisende grunnlag, kan det føre til at enkeltvedtaket regnes som ugyldig.

Kommunen/fylkeskommunen kan ikke gi instruksjoner som fører til at disse kravene ikke blir tilstrekkelig ivaretatt.

PP-tjenesten må sørge for at avgjørelsene til kommunen blir tatt på best mulig faglig grunnlag. Dette følger også av [forvaltningsloven § 17](#).

Den sakkyndige vurderingen skal munne ut i en **skriftlig tilråding** fra PP-tjenesten til skolen. Den sakkyndige vurderingen bør være klar, tydelig og den må være individualisert.

Den sakkyndige vurderingen må være utfyllende både når det gjelder utredninger og tilrådinge.

Det er viktig at det er enkelt for skolen å se de faglige vurderingene som ligger til grunn for den sakkyndige vurderingen, slik at den kan brukes som grunnlag for enkeltvedtaket. Den sakkyndige vurderingen må også være utformet slik at både skolen og foreldrene/eleven forstår innholdet i den.

Den sakkyndige vurderingen må også være klar og tydelig på hva som er et forsvarlig opplæringstilbud for eleven. Den er også et viktig grunnlag for utforming av individuell opplæringsplan (IOP) som skolen har ansvar for å lage.

Innholdet bør derfor være så konkret som mulig. Den bør også inneholde konkrete tiltak som vil være til hjelp og bistand for eleven. Dette gjelder blant annet behovet for særskilt utstyr, særskilt tilrettelagte læremidler, læremiljø og kompetanse hos personalet.

Det er også viktig at den sakkyndige vurderingen sier noe om hva som skal være innholdet i timene, blant annet forholdet til Læreplanverket for Kunnskapsløftet og eventuelle avvik fra dette.

Dersom eleven har behov for logopedhjelp, er det viktig at dette nevnes eksplisitt i den sakkyndige vurderingen. Omfanget av den logopediske hjelpen skal også angis. Det samme gjelder for synspedagogisk hjelp.

En sakkyndig vurdering som er så generell at det er vanskelig for skolen å finne en utredning og tilråding knyttet til hva slags tilrettelegging den enkelte eleven har behov for, er en ufullstendig rapport.

Et avkrysnings skjema i den sakkyndige vurderingen som ikke utdyper den enkelte elevens behov, er ikke godt nok. PP-tjenesten skal gjennomføre en individuell vurdering.

Opplæringsloven sier ikke hvor konkret PP-tjenesten må være i sin fremstilling/redegjørelse. Dette har ført til ulik praksis, og det er uheldig.

Kravene til PP-tjenestens sakkyndige vurdering

Innholdet i sakkyndig vurdering

Den sakkyndige vurderingen har to hovedelementer; utredning og tilråding.

Utredningen skal vise om eleven har behov for spesialundervisning, hva elevens vansker er og hvorfor eleven ikke får tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Tilrådingen (anbefalingen) skal gi skolen informasjon om hvilket opplæringstilbud PP-tjenesten mener vil gi eleven et forsvarlig opplæringstilbud.

Som *minstekrav* skal den sakkyndige vurderingen inneholde PP-tjenestens vurdering av:

- Elevens utbytte av den ordinære opplæringen
- Elevens lærevansker og andre forhold som er viktig for opplæringen
- Elevens realistiske opplæringsmål
- Elevens muligheter i en ordinær opplæring

- Opplæring som gir et forsvarlig opplæringstilbud

Utredning

PP-tjenesten har som sakkyndig instans, ansvar for å foreta en helhetlig utredning av eleven ut fra den dokumentasjonen som kan skaffes.

En utredning innebærer både kartlegging og vurdering.

Utgangspunktet for utredningsarbeidet er henvisningsskjemaet fra skolen. Eventuell kontakt i forkant av henvisningen er også en viktig del av utredningsarbeidet.

I skolens henvisning ligger blant annet informasjon om og vurdering av eleven og opplæringssituasjonen, og en begrunnelse for hvorfor skolen mener at det er behov for å vurdere om eleven trenger spesialundervisning.

Innhenting av informasjon

På bakgrunn av informasjonen og materialet som kommer fra skolen, må PP-tjenesten vurdere om det skal hentes inn flere opplysninger og om PP-tjenesten skal gjøre egne undersøkelser. Som en del av dette arbeidet må PP-tjenesten bruke ulike kilder og metoder. Dette kan være

- samtale med eleven/foreldrene
- utdypende opplysninger og vurderinger fra skolen
- egne undersøkelser, observasjoner og kartleggingsprøver
- rapporter og utredninger fra andre sakkyndige
- samtale med andre berørte

Innhenting av informasjon må omfatte både forhold knyttet til den enkelte elev og opplæringssituasjonen.

Samlet sett skal dette gi PP-tjenesten mulighet til å gjøre en forsvarlig utredning av de problemene som ligger til grunn for henvisningen.

Samtaler med eleven og/eller foreldrene

PP-tjenesten bør ha samtaler med eleven/foreldrene for å få relevante opplysninger om elevens situasjon, og for å få deres syn på hvordan opplæringen bør legges opp. Foreldrene og eleven skal involveres i alle deler av prosessen.

Å møte eleven og få et inntrykk av ham/henne er viktig for utredningen og tilrådingen. Hvis PP-tjenesten ikke har hatt kontakt med eleven, kan det stilles spørsmål om utredningen er faglig god nok.

Kartlegging av skolens ordinære opplæringstilbud

Skolens mulighet for å ivareta elevens behov for tilrettelegging, også innenfor det ordinære tilbudet, skal kartlegges.

PP-tjenesten bør ha oppmerksomheten rettet både mot relasjonene eleven inngår i, og på det helhetlige læringsmiljøet. Det gjelder blant annet organisering, arbeidsmåter, rutiner og kompetanse. Det miljøet som omgir eleven på fritiden kan også være en del av en samlet vurdering.

Behov for ytterligere opplysninger

PP-tjenesten har som sakkyndig instans, ansvar for å foreta en helhetlig utredning ut fra den dokumentasjonen som kan skaffes. Det er viktig å koordinere og samordne den informasjonen som allerede finnes.

Noen ganger kan det være aktuelt å hente inn opplysninger om utredninger og kartlegginger som er gjennomført av andre instanser. Dette kan være blant annet fra Statped eller sykehus. Da må det innhentes samtykke fra eleven/foreldrene.

Egne undersøkelser av PP-tjenesten

PP-tjenesten må som regel, gjøre egne undersøkelser, i tillegg til de skolen allerede har gjennomført.

Det kan blant annet være nyttig å observere eleven både i naturlige og i mer tilrettelagte situasjoner.

Kunnskap om funksjonelle og sosiale konsekvenser av for eksempel bestemte medisinske diagnoser kan også begrunne behov for særskilte tiltak.

Det finnes også en rekke kartleggingsprøver og diagnostiske prøver som er standardiserte, og som gir en indikasjon på elevens nivå sammenlignet med et landsgjennomsnitt. Ulike prøver og tester kan være ett av flere hjelpemidler i vurderingen av om eleven har behov for spesialundervisning.

Samarbeid med andre instanser

Dersom PP-tjenesten ikke har fagkompetanse i en sak, må tjenesten hente inn utredninger fra andre. Dette kan være utredninger fra blant annet Statped, barne- og ungdomspsykiatrien, medisinske institusjoner eller fra annen aktuell tjeneste. PP-tjenesten skal også hente inn kompetanse dersom tjenesten ikke har kompetanse på logopeder.

I enkelte saker kan det være nødvendig å samarbeide med barnevernstjenesten.

Når PP-tjenesten skal samarbeide med andre instanser om en elev, er det viktig at det alltid foreligger et informert samtykke fra eleven/foreldrene til et slikt samarbeid.

Momenter som skal utredes i den sakkyndige vurderingen:

Utdyping av de fem minstekravene i en sakkyndig vurdering er:

1. Elevens utbytte av den ordinære opplæringen

Vurderingen av elevens utbytte av det ordinære opplæringstilbudet tilsvarer vurderingen i [§ 5-1](#) første ledd. Hvis en elev ikke har tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har han eller hun etter § 5-1 rett på spesialundervisning.

I denne vurderingen ses det på hvordan det ordinære opplæringstilbudet er tilrettelagt etter elevens behov. Elevens behov kan handle om funksjonsnivå, læringsforutsetninger og utviklingsmuligheter. Vurderinger av det ordinære opplæringstilbudet kan handle om innhold, metoder, organisering og struktur.

Vurderingen av den ordinære opplæringen og et eventuelt avvik fra innholdet i opplæringen forutsetter kjennskap til Læreplanverket for Kunnskapsløftet og det lokale arbeidet med læreplanene.

Elevens utbytte av den ordinære opplæringen må ses i forhold til den kompetansen det kan forventes at eleven skal ha etter læreplanverket. Det gjelder både den kompetansen som går frem av generell del, og læreplanene for fag.

Utredningen bør videre klargjøre hvilke områder eleven eventuelt ikke har et tilfredsstillende utbytte, og hvor omfattende elevenes problemer er.

2. Elevens lærevansker og andre særlige forhold som er viktige for opplæringen

I utredningen må det kartlegges hvilke særlige vansker og behov eleven har, og som er av betydning for læring og utvikling.

Det er også viktig å se på elevens kompetanse, både de sterke og svake sidene. Kjennskap til elevens læringspotensial og utviklingsmuligheter er en forutsetning for planlegging av tiltak i opplæringen senere.

3. Elevens realistiske opplæringsmål

Den sakkyndige vurderingen må inneholde vurdering av hvilke opplæringsmål som er realistiske for eleven å jobbe mot i ulike fag. Det er også relevant å trekke frem elevens utviklingsmuligheter i denne vurderingen.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet og kompetansemålene i de ulike læreplanene for fag skal derfor ligge til grunn for utredningen.

Denne delen av utredningen må videre ses i sammenheng med elevens utbytte av opplæringen, eventuelle lærevansker og andre forhold som er viktige for opplæringen.

Det er bare nødvendig å gjøre denne vurderingen i de fagene eleven ikke får et tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

4. Elevens muligheter i en ordinær opplæring

Elevens utbytte av den ordinære opplæringen avhenger av den enkelte skole sin evne og mulighet til å tilpasse den ordinære opplæring til sine elever. Kunnskap om elevens utvikling over tid er et viktig hensyn. Her er det aktuelt å trekke inn både elevens utbytte av opplæringen og årsaken til elevens behov.

Problemstillinger som PP-tjenesten må ta stilling til er:

- Hvilken form for tilpasning og tilrettelegging har eleven behov for, og kan tilpasningen og tilretteleggingen gjøres innenfor rammene av den ordinære opplæringen?
- Kan eleven få et tilfredsstillende utbytte ved at man gjør endringer med hensyn til organisering, innhold og progresjon i den ordinære opplæringen?
- Er den individuelle utviklingen og mestringen så begrenset at særskilte tilpasninger og tiltak bør settes i verk utover tiltak i ordinær opplæring?

5. Opplæring som gir et forsvarlig opplæringstilbud

Hva må til for at elevens opplæringstilbud blir forsvarlig? PP-tjenesten må utrede hvilket opplæringstilbud eleven skal ha. Dette kravet tilsvarende kravet i [§ 5-1](#) annet ledd.

I denne utredningen må funnene fra den øvrige utredningen legges til grunn.

Det er viktig å utrede årsaken til at eleven ikke får et tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen slik at det kan vurderes hvilket tilbud eleven skal ha. Skolens dokumentasjon i henvisningen er et viktig grunnlag.

I vurderingen av hva slags opplæringstilbud eleven skal ha, spiller likeverdsprinsippet en viktig rolle. Spesialundervisningen er likeverdig når en elev med spesielle opplæringsbehov har omtrent de samme mulighetene for å nå de målene som er realistiske å sette, som andre elever har for å realisere sine mål i det ordinære opplæringstilbudet.

I utredningen av hva som er et forsvarlig opplæringstilbud, må det være et helhetlig perspektiv på opplæringen og ikke bare fokus på hvilke ekstra ressurser som kan settes inn overfor eleven.

I utredningen bør det ses nærmere på følgende:

- Hvilken **kompetanse** knyttet til læreplanene for fag er det realistisk at eleven kan oppnå?
- Hvilket **innhold** skal det være i opplæringen? Dette må avgjøres i sammenheng med kompetansemålene som eleven skal jobbe mot. Elevens behov for ekstra tilrettelegging. Omfanget av elevens behov for spesialundervisning må vurderes.
- Elevens behov for særskilt tilrettelegging av **arbeidsmåtene**.
- Behov for særskilt tilrettelegging på grunn av **elevens evner og forutsetninger**.
- Hvordan skal elevens læringsutbytte **evalueres**?

En utredning av hva slags opplæringstilbud en elev skal ha for at tilbudet skal være forsvarlig, må belyse elevens opplæringssituasjon så utfyllende som mulig.

Tilråding

På bakgrunn av utredningsarbeidet gir PP-tjenesten en tilråding. Tilrådingen er PP-tjenestens anbefaling om eleven har behov for spesialundervisning. I tillegg sier PP-tjenesten hva de vurderer at opplæringen skal inneholde for eleven og hva som etter PP-tjenestens vurdering bør være opplæringens innhold.

Tilrådingen tar utgangspunkt i de samme punktene som i utredningen.

PP-tjenestens tilråding må ses i sammenheng med:

- elevens individuelle forutsetninger
- kompetansen som eleven er forventet å oppnå på ulike trinn i henhold til LK06
- skolens evne til å tilrettelegge for eleven innenfor ordinær opplæring

Krav til punkter i tilrådingen

Dette betyr at tilrådingen skal omtale følgende momenter:

- realistiske opplæringsmål for eleven

- om en kan hjelpe på de vanskene eleven har innenfor det ordinære opplæringsstilbudet
- hvilken opplæring som gir et forsvarlig opplæringsstilbud

Disse momentene henger sammen, og vurderingen må derfor ses i sammenheng.

Videre bør det gå frem av den sakkyndige vurderingen i hvilken grad PP-tjenesten har lagt vekt på synspunktene fra foreldrene/eleven. , jf. [§ 5-4](#) tredje ledd.

En sakkyndig vurdering skal inneholde en tilråding knyttet til:

1. Realistiske opplæringsmål for eleven

Tilrådingen fra PP-tjenesten må angi realistiske opplæringsmål for eleven.

Elevens realistiske opplæringsmål må ta utgangspunkt i læreplanene for fag som definerer den kompetansen eleven skal ha tilegnet seg i faget etter ulike trinn. Kompetansemålene angir hva eleven skal mestre etter endt opplæring på ulike trinn. Målene gis i hovedsak etter 2., 4., 7., og 10. årstrinn i grunnskolen. I videregående opplæring er målene formulert etter hvert årstrinn (Vg1, Vg2 og Vg3).

Kompetansemålene i et fag må ses i sammenheng med formålet for faget, hovedområder, grunnleggende ferdigheter og retningslinjer for sluttvurdering.

Opplæringsmålene kan enten være alle kompetansemålene i et fag, et utvalg av kompetansemålene, omformuleringer av kompetansemålene eller andre eller nye mål.

Dersom det er behov for større eller mindre avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet, enten for hele fag eller deler av fag, må dette synliggjøres i enkeltvedtaket. Avvik må bli nærmere omtalt i den individuelle opplæringsplanen (IOP).

Eventuelle avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet bygger på en skjønnsmessig vurdering og skal ikke lede til tilfeldig bortvalg, slik at det får unødige negative konsekvenser for elevens utdannings- og yrkesløp.

2. Elevens lærevansker og andre forhold som er viktig innenfor den ordinære opplæringen

Dersom PP-tjenesten konkluderer med at eleven ikke har behov for spesialundervisning, bør tjenesten likevel gi råd om hvordan skolen kan utvikle og tilrettelegge det ordinære opplæringsstilbudet for eleven med lærevansker. Dette danner et viktig grunnlag for skolens nærmere utforming av opplæringen for eleven gjennom tilpasset opplæring.

De fleste elever som får spesialundervisning, deltar i den ordinære opplæringen i en større eller mindre del av tiden. Det kan derfor være aktuelt at PP-tjenesten – i tillegg til å gi råd om hvordan spesialundervisningen bør legges opp – også gir råd om hvordan eleven kan støttes innenfor den ordinære opplæringen. Dette skal bidra til at eleven får en forsvarlig opplæring.

3. Opplæringen som gir et forsvarlig opplæringsstilbud

Tilrådingen fra PP-tjenesten peker blant annet på områder hvor eleven trenger ekstra hjelp, hvilken type opplæring som bør iverksettes, og omfanget av hjelpen. Tilrådingen må inneholde **realistiske opplæringsmål** og **den organisatoriske gjennomføringen** av opplæringen.

Når det gjelder den **organisatoriske gjennomføringen** bør tilrådingen peke på løsninger som bidrar til god basisgruppe-/klassetilhørighet for eleven.

Innholdet i tilrådingen når PP-tjenesten anbefaler spesialundervisning

Omfang

Den sakkyndige vurderingen skal angi, eller gi opplysning om, omfanget av elevens behov for spesialundervisning.

Å avgi en sakkyndig vurdering uten å kommentere omfanget er en ufullstendig vurdering. Det gir ikke en klar og tydelig informasjon om elevens behov. Sakkyndig har heller ikke oppfylt kravene i [§ 5-3](#) annet ledd dersom omfanget ikke er angitt.

En angivelse av timer er en nødvendig del av kravet i [§ 5-3](#) annet ledd siste strekpunkt: "kva for opplæring som gir eit forsvarleg opplæringsstilbod".

En uttalelse av omfanget inkluderer vurdering om tid som må fordeles på ulike organisatoriske løsninger. Det kan for eksempel vise til

behov for særskilt kompetanse og ekstra personale som må settes inn (særskilt lærerkompetanse eller assistent), dersom dette er nødvendig for at eleven skal få et forsvarlig tilbud.

Timer

I tilrådingen av omfanget skal elevens behov blir oppgitt i **timer**. Det er ikke tilstrekkelig å gi råd om at elevens behov er lite – middels – stort.

Skjønnsmessige størrelser og vurderinger overlater for mye tolkningsrom til skolen når enkeltvedtak fattes. Det er dessuten vanskelig for skolen å avgjøre hva som vil være et stort behov, kontra et middels behov.

PP-tjenesten kan derfor ikke la være å uttale seg om timer og begrunne det med at "det er for vanskelig". PP-tjenesten skal ha faglig kompetanse og ha utredet saken så godt at det skal være mulig å fastsette elevens behov i timer.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet og fag- og timefordelingen er et nyttig hjelpemiddel når antall timer skal angis. Her er det fastsatt hvor mange timer eleven skal ha i de ulike fagene.

Timene skal som hovedregel være i klokketimer. Dette er i samsvar med tidsangivelsene i Læreplanverket for Kunnskapsløftet.

Vi anbefaler årstimer

Den sakkyndige vurderingen må velge enten en angivelse i uketimer eller i årstimer. En kombinasjonsløsning der omfanget veksler mellom uketimer og årstimer er uegnet i praksis.

Utdanningsdirektoratet anbefaler at PP-tjenesten konsekvent angir ressursbehovet i årstimer. Årstimer gir skolen mer fleksibilitet knyttet til når og hvordan timene skal brukes enn det uketimer gjør. Uketimer låser skolen mer, og gir skolen/lærerne mindre handlingsrom i planleggingen av elevens tilbud.

Elever med atferdsvansker

Ett unntak fra hovedregelen om at omfanget skal angis i timer er i forbindelse med elever med atferdsvansker. For noen i denne gruppen elever er det usikkert i hvor stort omfang eleven kan være en del av den ordinære opplæringen, og i hvor stort omfang eleven trenger særskilt tilrettelegging. Dette kan være for eksempel bistand fra assistent.

Eleven kan være inne i den ordinære opplæringen i store deler av opplæringen, men iblant vil elevens atferd kreve strakstiltak hvor eleven eksempelvis tas ut av den ordinære opplæringen. En vurdering av omfanget i slike saker er vanskelig, om ikke umulig. Her vil kravet til klarhet kunne ivaretas ved at det skisseres nærmere hvilke tiltak som bør iverksettes ved utagerende atferd.

Elevens helhetlige tilbud

Ved den konkrete vurderingen av hva som er et forsvarlig opplæringstilbud for elever med særskilte behov, må spesialundervisningen og den ordinære opplæringen eleven får, ses i sammenheng.

Elevens totale opplæringstilbud må være likeverdig med det opplæringstilbudet andre elever får gjennom sin ordinære opplæring.

Elevens behov for opplæring i grupper eller ene-undervisning

Hvis eleven har behov for opplæring i mindre grupper i større eller mindre grad, eventuelt ekstra lærerstøtte i klassen, må dette også vurderes.

Dersom det er aktuelt med gruppeundervisning, kan det også være aktuelt å uttale seg om gruppens størrelse ut fra elevens behov. En gruppe må ikke være større enn at alle elevene i gruppen får et forsvarlig tilbud. Det må også tas hensyn til gruppens sammensetning.

Eleven skal ha en opplæring ut fra sine evner og forutsetninger. Opplæringen skal være inkluderende og bidra til at eleven tar aktiv del i et sosialt, faglig og kulturelt fellesskap. Dette innebærer en avveining mellom differensiering og integrering i opplæringen. Det er viktig at PP-tjenesten foretar denne avveiningen.

I særskilte tilfeller kan det gis tilråding om opplæring på en annen arena, i større eller mindre del av tiden, dersom det vurderes som det beste ut fra hensynet til eleven. Muligheten for at nærskolen kan gi et forsvarlig opplæringstilbud skal likevel alltid vurderes først. Dette må gjøres, blant annet, for å klargjøre overfor eleven/foreldrene hvilke fordeler og ulemper disse valgmulighetene gir.

Det er viktig at eleven/foreldrene informeres om at eleven har rett til spesialundervisning ved nærskolen dersom eleven/foreldrene krever det, uavhengig av hva PP-tjenesten måtte tilrå når det gjelder skoleplassering. [Se opplæringsloven § 8-1.](#)

Varigheten av den sakkyndige vurderingen

Opplæringsloven regulerer ikke eksplisitt hvor lenge en sakkyndig vurdering er gyldig, men det må innfortolkes at den sakkyndige vurderingen skal kunne gi skolen et forsvarlig beslutningsgrunnlag. Det bør derfor komme tydelig fram i den sakkyndige vurderingen hvor lang periode PP-tjenesten vurderer at den gjelder for. Hvis den sakkyndige vurderingen er grundig og elevens behov er mer eller mindre uendret kan det tenkes at en sakkyndig vurdering kan gjelde for mer enn ett opplæringsår.

Etter at den sakkyndige vurderingen er gjort, vil ofte senere sakkyndige vurderinger kunne gjøres på grunnlag av denne sakkyndige vurderingen, elevens individuelle opplæringsplan, årsrapportene og annet materiell som dokumenterer elevens behov og utvikling.

Overgang fra grunnskolen til videregående opplæring

For elever som har hatt spesialundervisning i grunnskolen, må det utarbeides ny sakkyndig vurdering ved overgangen til videregående opplæring. Fylkeskommunen er ansvarlig for at den sakkyndige vurderingen gjennomføres.

Den nye sakkyndige vurderingen skal vurdere elevens behov knyttet til videregående opplæring og det utdanningsprogrammet eleven er tatt inn til.

Å bruke en sakkyndig vurdering fra grunnskolen som grunnlag for enkeltvedtak om spesialundervisning i videregående opplæring, er en saksbehandlingsfeil.

Det kan likevel være viktig for fylkeskommunen å ha kjennskap til tidligere sakkyndige vurderinger og den særskilte tilretteleggingen eleven har hatt i grunnskolen. Dette kan være viktig når det skal vurderes hvilken tilrettelegging eleven bør ha.

Det er ikke adgang å treffe et enkeltvedtak og utarbeide en individuell opplæringsplan (IOP) i videregående opplæring på bakgrunn av en sakkyndig vurdering utarbeidet på grunnlag av elevens behov for spesialundervisning i grunnskolen. Ett unntak er tidsbegrensede vedtak.

Tidsbegrensede vedtak i overgangen mellom grunnskolen og videregående opplæring

Sakkyndige vurderinger fra grunnskolen kan bare legges til grunn for et tidsbegrenset vedtak om spesialundervisning i videregående opplæring.

Søkere til videregående opplæring vil først være fylkeskommunens ansvar etter inntak og skolestart på høsten. For å sikre at elevene får spesialundervisning, blant annet gjennom organisering, eventuelle avvik fra læreplanen og fag- og timefordeling, må det fattes enkeltvedtak ut fra de opplysningene man har på det aktuelle tidspunktet.

Et tidsbegrenset vedtak gjelder bare inntil elevene er utredet av PP-tjenesten for videregående opplæring, og til det er fattet et nytt vedtak om spesialundervisning. Dette skal skje så raskt som mulig etter at elevene er tatt inn i videregående opplæring. Det er også viktig at kommunen /fylkeskommunen henviser til PP-tjenesten så snart de er kjent med elevens behov.

For elever som har hatt enkeltvedtak om spesialundervisning, er dette kjent ved inntaket.

Forsvarlig saksbehandlingstid

Opplæringsloven setter ingen eksplisitte tidsfrister for PP-tjenestens behandling av saker om spesialundervisning, men vi legger til grunn at dette må skje i løpet av rimelig tid. Saksbehandlingen skal være forsvarlig. Dette må suppleres med forvaltningslovens regler. Disse gjelder for hele prosessen; fra skolen starter vurderingen om eleven har behov for spesialundervisning og til enkeltvedtaket er fattet. PP-tjenesten er et ledd i utredningen av saken. I vurderingen av hva som er for lang saksbehandlingstid, vil elevens behov for å få avklart sine behov og rettigheter så raskt som mulig, føre til at f.eks. en total saksbehandlingstid på over tre måneder kan være for lang tid.

Uten ugrunnet opphold

I forbindelse med enkeltvedtak skal forvaltningsorganet ”forberede og avgjøre saken uten ugrunnet opphold”. Den sakkyndige vurderingen er en del av saksforberedelsen. Derfor gjelder kravet om at saken skal behandles ”uten ugrunnet opphold” også for PP-tjenesten. Når enkeltvedtaket er gjort, skal parten informeres ”så snart som mulig”.

Her det viktig at PP-tjenesten, som saksforberedende organ, ser sin rolle i dette arbeidet.

Foreløpig svar

Dersom et enkeltvedtak ikke kan vedtas innen én måned etter at PP-tjenesten har mottatt henvendelsen, skal det gis et foreløpig svar. Dette følger av § 11a tredje ledd i forvaltningsloven. I det foreløpige svaret skal det informeres om hvorfor henvendelsen ikke kan behandles tidligere og hvis det er mulig anslå når svar kan ventes.

Dette betyr at PP-tjenesten skal gi melding til skolen dersom deres saksbehandlingstid fører til at skolen ikke kan behandle saken innen én måned. Skolen sender et foreløpig svar til foreldrene/eleven.

Ventelister

Kravet om at saken skal behandles "innen rimelig tid" innebærer blant annet at PP-tjenesten eller skoleeier ikke kan innføre ventelister for utredning av en elevs behov for spesialundervisning.

En venteliste strider mot elevens rett til spesialundervisning. Elevens rett til spesialundervisning skal ikke trenes på grunn av lang saksbehandlingstid hos PP-tjenesten.

Økonomiske og kapasitetsmessige årsaker til at elever ikke utredes, er ikke en gyldig grunn for at det tar lang tid å utarbeide en sakkyndig vurdering.

Skoleeier plikter å ha et forsvarlig system for å sikre at elevens rettigheter og plikter oppfylles, jf. [opplæringsloven § 13-10](#).

Skoleeiers ansvar

Skolen har ansvar for at den sakkyndige vurderingen gir et forsvarlig grunnlag for å behandle saker om spesialundervisning og fatte enkeltvedtak.

Dersom skolen for eksempel mener at den sakkyndige vurderingen ikke gir et tilstrekkelig grunnlag for å utforme et enkeltvedtak, skal skolen be PP-tjenesten om å utrede dette nærmere før enkeltvedtak treffes.

Dersom skolen fatter et enkeltvedtak på grunnlag av en mangelfull sakkyndig vurdering, er dette i strid med prinsippet om forsvarlig saksbehandling og med utredningsplikten i forvaltningsloven § 17.

Skolen kan stille krav til sakkyndig vurdering

Det er en nær sammenheng mellom den sakkyndige vurderingen og enkeltvedtaket. Kvaliteten på den sakkyndige vurderingen har stor betydning for kvaliteten på enkeltvedtaket. Skolen kan sette flere krav til den sakkyndige vurderingen utover de kravene som er nevnt tidligere.

Kommunen/fylkeskommunen kan gjøre dette fordi i siste instans er det kommunen /fylkeskommunen som er ansvarlig for at den sakkyndige vurderingen gir et forsvarlig grunnlag for å treffe et enkeltvedtak.

Derfor er det viktig at fylkeskommunen/kommunen bruker sin adgang til å instruere denne delen av et underordnet organs virksomhet. Dette kan gjøres ved at fylkeskommunen/kommunen setter ytterligere minstekrav til den sakkyndige vurderingen.

Vi vil presisere at

- PP-tjenesten skal være faglig uavhengig, for eksempel knyttet til tilrådingen av omfanget
- PP-tjenesten ikke kan instrueres om hva som skal være konklusjonen i de sakkyndige vurderingene
- kommunen/fylkeskommunen ikke kan sette grenser for hvilke tilrådinge og vurderinger PP-tjenesten kan komme til
- kommunen/fylkeskommunen ikke kan instruere PP-tjenesten om at PP-tjenesten ikke skal uttale seg om gitte sider av opplæringstilbudet

Skoleeier er ansvarlig for at PP-tjenesten har riktig forståelse av bestemmelsene i opplæringsloven. Dette er ikke det samme som PP-tjenestens faglige vurderinger.

Foreldrenes adgang til å hente inn alternativ vurdering fra sakkyndig

Foreldrene eller eleven kan innhente en alternativ vurdering fra en sakkyndig i tillegg til den som utarbeides av PP-tjenesten.

Dersom dette blir gjort, skal den alternative vurderingen fra den sakkyndige vurderes når skolen treffer enkeltvedtak om spesialundervisning. Denne vurderingen er en del av sakens dokumenter.

Hovedregelen er at foreldrene selv må betale for denne alternative vurderingen. Unntaket vil kunne være dersom foreldrene får omgjort et vedtak om spesialundervisning til sin gunst, jf. [forvaltningsloven § 35](#). [Forvaltningsloven § 36](#) gir i slike tilfeller foreldrene/eleven en rett til å få dekket vesentlige og nødvendige sakskostnader.

Fase 4: Vedtaksfasen

Etter at PP-tjenesten har oversendt sin sakkyndige vurdering til skolen, skal skolen vurdere og avgjøre om eleven har rett til spesialundervisning.

Hvem har myndighet til å fatte enkeltvedtak?

Det er skoleeier som har myndighet til å fatte enkeltvedtak om spesialundervisning. Skoleeier kan delegere myndigheten til rektor, eventuelt til en annen leder ved skolen,. Delegeringen må alltid være forsvarlig. Dette betyr at skoleeier har et ansvar å sikre at den som har fått delegert myndighet til seg, har nødvendige kompetanse til å fatte enkeltvedtak.

Det er alltid skoleeier som har det overordnede ansvaret. Skoleeier må derfor sørge for å ha et forsvarlig system slik at kravene i opplæringsloven og forskrifter følges.

I denne fasen forutsetter vi at myndigheten er delegert til skolen ved rektor, eventuelt til en annen leder ved skolen. Derfor vil vi valgt bruke begrepet skolen i den videre teksten.

Fasen er regulert i [opplæringsloven §§5-1, 5-3, 5-4](#) og i [forvaltningsloven](#).

Det skal alltid fattes enkeltvedtak

Det skal være et enkeltvedtak om spesialundervisning.

Dersom spesialundervisning innvilges, må enkeltvedtaket ta stilling til hva som er et forsvarlig tilbud for eleven.

Opplæringsloven har ingen særskilte regler om hvordan enkeltvedtaket skal formes. Det eneste unntaket er at dersom det er avvik fra den sakkyndige vurderingen må dette begrunnes i enkeltvedtaket.

Saksbehandlingskrav

Forvaltningslovens saksbehandlingsregler utfyller saksbehandlingsreglene i opplæringsloven.

Reglene om forhåndsvarsling i § 11a, kravet til utredning av saken i § 17, kravet til begrunnelse i §§ 23, 24 og 25, klageadgang i § 27 og partsinnsyn jf. §§ 18 og 19 er sentrale regler som har betydning for hvordan kommunen/fylkeskommunen utformer enkeltvedtaket.

Husk samtykke

Det skal hentes inn samtykke fra foreldrene/eleven før det blir truffet enkeltvedtak om spesialundervisning. Dersom det ikke blir gitt samtykke, kan det ikke treffes enkeltvedtak om spesialundervisning.

Enkeltvedtak også ved avslag

Kommer skolen frem til at eleven ikke har behov for spesialundervisning, skal det treffes et enkeltvedtak om dette også. Det er viktig for foreldrene/elevens rett til å klage på enkeltvedtaket.

Krav til innholdet i enkeltvedtaket

Enkeltvedtaket skal angi elevens opplæringstilbud klart og tydelig

Det er viktig at enkeltvedtaket sier klart og tydelig hva slags opplæringstilbud eleven skal ha. Enkeltvedtaket skal tydelig si noe om elevens behov og hva som er et forsvarlig opplæringstilbud.

Det er understreket i forarbeidet til opplæringsloven at det må gå frem klart og fullstendig hva slags opplæringstilbud eleven skal ha¹.

Enkeltvedtaket skal blant annet si noe om:

- **innhold** (hva slags opplæringstilbud, avvik fra læreplanverket; herunder kompetansemål og timer, hvilke fag avviket skal gjelde for, fritak fra vurdering mv.)
- **omfang** (antall årstimer mv)
- **organisering** (i klassen/gruppe, liten gruppe, eneundervisning, alternativ opplæringsarena)
- **kompetanse** (lærer, spesialpedagog, logoped, assistent mv.)

Enkeltvedtak vil som oftest ha saksbehandlingsfeil dersom det

- bare omfatter omfanget av spesialundervisningen
- ikke vurderer hvilket opplæringstilbud eleven skal ha
- ikke sier noe om organisering av opplæringen, i hvilke fag eleven har behov for særskilt tilrettelegging eller hvilket innhold det skal være i opplæringstilbudet

Innhold

Enkeltvedtaket må si noe om innholdet i opplæringen til eleven. Hovedregelen er at alle elever skal følge Læreplanverket for Kunnskapsløftet, både læreplanen for fag og fag- og timefordelingen.

Eleven skal ikke ha andre avvik fra den ordinære opplæringen enn det som står i enkeltvedtaket.

Konsekvenser ved avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet

For noen elever kan det være nødvendig å velge bort kompetansemål, ved å gjøre avvik fra læreplanen for fag.

Dersom dette er aktuelt, er det viktig å være oppmerksom på at for elever på ungdomstrinnet og videregående skole har dette konsekvenser for sluttvurderingen i faget. Et bortvalg av kompetansemål fører til at lærer ikke har grunnlag til å sette karakter. Elever som blir fritatt for vurdering med karakter i fag som skal avsluttes med eksamen, skal ikke delta i eksamen i faget.

Bortvalg av kompetansemål for elever på barnetrinn vil føre til manglende kunnskapsgrunnlag og har konsekvenser for det videre skoleløpet. Vurderinger knyttet til dette må gjøres i hvert enkelt tilfelle.

Enkeltvedtaket fastsetter avvik. Avvik skal ikke gjøres i en individuell opplæringsplan (IOP).

Det skal utarbeides en IOP for elever som får spesialundervisning på bakgrunn av enkeltvedtaket. Det er skolen som utarbeider IOP på grunnlag av sakkyndige vurdering og enkeltvedtak om spesialundervisning. Det er ikke mulig å sette andre hjelpetiltak i en IOP enn det som er fastsatt i enkeltvedtaket. Les mer om IOP i [fase 5](#).

Dersom enkeltvedtaket for eksempel ikke sier noe om skriftlig sidemål og fritak for opplæring i dette, kan ikke eleven gis fritak med hjemmel i opplæringsloven kapittel 5.

For elever på ungdomstrinnet som har behov for spesialundervisning i fagene norsk og engelsk, bør enkeltvedtaket også avklare elevens opplæring i fagene fordypning i engelsk/norsk og fremmedspråk.

Omfang

Enkeltvedtaket må inneholde omfang av spesialundervisningen. Enkeltvedtaket er ikke fullstendig dersom dette mangler.

I likhet med sakkyndig vurdering skal omfanget være klart og konkret. En angivelse av omfang i vage skjønnsmessige størrelser som stort – middels - lite, vil ikke oppfylle kravet til klarhet. Omfanget skal angis i klokketimer og vi anbefaler årstimer (Et unntak kan være elever som har atferdsvansker, se fase 3).

Årstimer gir skolen mer fleksibilitet knyttet til når og hvordan timene skal brukes enn det uketimer gjør. Uketimer låser skolen mer, og gir skolen/lærerne mindre handlingsrom i planleggingen av elevens tilbud.

Timer

Beskrivelse i tid skal som hovedregel være i klokketimer, ikke 45 minutter.

Velges ulike organiseringer, bør det spesifiseres hvor mye tid som brukes med lærer eller assistent, eller eventuelt en lærer med særskilt kompetanse.

Organisering

Enkeltvedtaket må si noe om hvordan elevens opplæring skal organiseres for at opplæringstilbudet skal gi eleven et forsvarlig utbytte.

Enkeltvedtaket skal omhandle skoletilhørighet og basisgruppe-/klassetilhørighet. Enkeltvedtaket kan også omhandle maksimal størrelse av gruppe og ene-undervisning for eleven, dersom opplæringen skjer utenfor de ordinære gruppene i deler av tiden.

En del elever kan ha behov for tettere voksenkontakt enn andre. Dersom enkeltvedtaket inneholder mye ene-undervisning kan det føre til at eleven i liten grad tar del i det sosiale, faglige og kulturelle fellesskapet med andre elever. Ut fra en totalvurdering av som hva som er best for eleven kan ene-undervisning være det beste. Dersom det er behov for ene-undervisning må begrunnelsen for dette komme frem tydelig i enkeltvedtaket. Se nærmere om dette i punktet om særskilt organisering av opplæringen.

Dersom skolen har et to-lærersystem hvor spesialundervisningen blir fulgt opp av en ekstra lærer i klassen, må dette vises i enkeltvedtaket.

Kompetanse

Enkeltvedtaket må inneholde informasjon om det er behov for personer med særskilt kompetanse for å gjennomføre spesialundervisningen. Dersom eleven har behov for logopedi- eller synspedagogisk hjelp, må dette komme frem av enkeltvedtaket.

Fleksibilitet

Dersom skolen mener det er nødvendig og forsvarlig med en viss fleksibilitet ved opplæringen, må det gå klart frem av enkeltvedtaket hva fleksibiliteten består i.

Det konkrete innholdet i spesialundervisningen kommer frem av den enkelte individuelle opplæringsplanen (IOP). IOP kan gjøres til en del av enkeltvedtaket. Utdanningsdirektoratet anbefaler ikke denne løsningen.

Organiseringen av opplæringen

Organisering av elevene

Alle elever skal tilhøre en basisgruppe/klasse, jf. [opplæringsloven § 8-2](#). De skal være i denne basisgruppen/klassen så mye av skoletiden at deres behov for sosial tilhørighet og stabilitet blir ivaretatt. Dette gjelder også for elever som får spesialundervisning. Prinsippet om sammenholdte klasser er en bærebjelke i fellesskolen og har også en viktig funksjon i forbindelse med inkludering av elever. Dersom elevene tas ut av basisgruppen/klassen kan dette føre til at elevens sosiale tilhørighet til basisgruppen/klassen svekkes.

Når den sosiale tilhørigheten og stabiliteten i opplæringen er ivaretatt i klassen/basisgruppen, følger det av loven at elevene i deler av tiden kan deles i andre grupper etter behov.

Både innenfor klassen/basisgruppen og i andre grupper der opplæring gis i deler av tiden gjelder kravet om at organiseringen «til vanleg» ikke skal skje etter faglig nivå, kjønn eller etnisk tilhørighet.

Det er ikke nødvendig å fatte et enkeltvedtak om spesialundervisning bare på grunn av at eleven tilhører andre grupper i deler av tiden. Dette forutsetter at også de øvrige kravene om hva som skal til for å gjøre avvik fra hovedregelen om sammenholdte grupper overholdes (se de to avsnittene over).

Det er derimot nødvendig å fatte enkeltvedtak om spesialundervisning dersom en elev på grunn av individuelle behov ikke skal tilhøre en klasse/basisgruppe som er organisert på ordinær måte, eller i større eller mindre grad skal motta opplæring på andre alternative opplæringsarenaer enn den ordinære hjemmeskolen (dette krever også samtykke fra den enkelte part, bortsett fra for elever som må flyttes av hensyn til andre elever i medhold av opplæringsloven § 8-1 tredje ledd).

Hvis det er nødvendig å fatte enkeltvedtak om spesialundervisning, for eksempel fordi det skal gjøres unntak fra kompetansemålene i læreplaner for fag, må enkeltvedtaket i tillegg til andre nødvendige elementer også si noe om rammene for gruppeorganiseringen.

Enkeltvedtaket må ta stilling til om eleven skal motta all opplæring innenfor rammen av tilpasset organisering eller om andre organiseringsformer skal brukes, for eksempel ene-undervisning.

Les mer om organisering i [veilederen fra Kunnskapsdepartementet om organisering av elevene](#)

Opplæring utenfor klassen

En problemstilling som er blitt aktualisert, er muligheten skolen har til å ta eleven ut av den ordinære opplæringen og gi eleven opplæring utenfor den ordinære basisgruppen/klassen. Det finnes ulike typetilfeller, og disse må behandles separat. Eksempler på andre organiseringsmåter enn den ordinære gruppen er:

- Eleven får sin opplæring i en annen gruppe enn basisgruppen/klassen.
- Eleven får ene-undervisning.
- Eleven får sin opplæring på en annen opplæringsarena enn skolen.

1. Samordning av elever i grupper

I hvilken grad elever som har rett til spesialundervisning kan organiseres i egne grupper, vil avhenge av enkeltvedtaket.

Opplæringen skal vanligvis deles inn slik at elevenes behov for sosial tilhørighet ivaretas. Det er mulig med unntak fra reglene om gruppedeling dersom eleven på grunn av individuelle behov ikke skal tilhøre en klasse/basisgruppe som er organisert på ordinær måte, eller i større eller mindre grad skal motta opplæring på andre alternative opplæringsarenaer enn den ordinære hjemskolen. Det må i så fall fremgå av elevens enkeltvedtak at eleven på grunn av individuelle behov skal tilhøre en annen gruppe enn den ordinære basisgruppen/klassen.

Dersom det står i enkeltvedtaket at ressursen skal brukes på den enkelte eleven som har behov for ene-undervisning, kan ikke skolen av økonomiske eller praktiske hensyn, samle flere elever med rett til spesialundervisning i en gruppe. Eleven vil da ikke motta opplæring i samsvar med enkeltvedtaket.

2. Bruk av ene-undervisning

Bruk av ene-undervisning til elever som ikke har enkeltvedtak på dette, er i strid med opplæringsloven.

Det er ingen hjemmel i opplæringsloven som åpner for at skolen uten enkeltvedtak kan ta en enkelt elev ut av den ordinære opplæringen for å gi ene-undervisning. Dette må være på grunnlag av et enkeltvedtak om spesialundervisning¹ som gir eleven rett til et gitt omfang med ene-undervisning. (Bortsett fra en del av en enkeltstående time, for eksempel for å lese høyt for en lærer).

Det er også begrensninger knyttet til å ta elever med rett til spesialundervisning ut av den ordinære opplæringen. Et enkeltvedtak er ingen blankofullmakt til å ta eleven ut av opplæringen.

3. Annen opplæringsarena

Elever som har rett til spesialundervisning, skal i utgangspunktet gjennomføre opplæringen på nærskolen i den ordinære opplæringsgruppen.

Andre opplæringsarenaer enn skolen kan kun brukes dersom de er hjemlet i elevens enkeltvedtak. Det må gjøres vurderinger rundt opplærings situasjonen for eleven før dette kan skje. Det enkelte tiltaket må vurderes nøye.

Ethvert tiltak som strider mot hovedregelen, må være basert på en faglig vurdering og begrunnes i at eleven ikke har mulighet til å få et forsvarlig utbytte dersom spesialundervisningen gis på nærskolen.

Spørsmål som bør vurderes er:

- Gir dette eleven et opplæringstilbud som er forsvarlig?
- Hva er forholdet til kompetansemålene som eleven skal jobbe mot? Er dette tiltaket egnet til at eleven når sine opplæringsmål?
- Har personene som er ansvarlige for opplæringen, den lovpålagte kompetansen?
- Er tiltaket stigmatiserende?
- Vil tiltaket fremme elevens faglige og sosiale utvikling? I vurderingen er det viktig å se eleven i et livsløpsperspektiv.

1) Dette fremgår av forarbeidene til § 5-3 i Ot.prp.nr. 46(1997-1998)s. 169.

Særskilte krav til begrunnelsen - avvik mellom enkeltvedtaket og den sakkyndige vurderingen

Det er skolen som fatter enkeltvedtak om spesialundervisning. Den sakkyndige vurderingen er rådgivende. Dersom skolen velger å ikke følge den sakkyndige vurderingen når det fattes enkeltvedtak om spesialundervisning, stilles det særlige krav til begrunnelsen.

[Opplæringsloven § 5-3](#) siste ledd inneholder et særlig krav til begrunnelse i enkeltvedtaket om spesialundervisning.

Skolen må begrunne hvorfor den ikke følger tilrådingen i den sakkyndige vurderingen, slik at eleven/foreldrene kan forstå hvilke vurderinger som ligger til grunn for dette. Begrunnelsen er også viktig for en eventuell klageinstans.

Forholdet mellom den sakkyndige vurderingen, enkeltvedtaket og IOP

Sakkyndig vurdering

Den sakkyndige vurderingen er en del av utredningen av saken som ligger til grunn for enkeltvedtaket. Den sakkyndige vurderingen er kun en del av enkeltvedtaket dersom skolen har inkludert hele eller deler av den sakkyndige vurderingen i enkeltvedtaket.

Det er skolen som avgjør hvor mye av den sakkyndige vurderingen som skal tas inn i enkeltvedtaket. Hele den sakkyndige vurderingen er ofte ikke relevant for innholdet i enkeltvedtaket.

Det anbefales at skolen kun tar inn de delene av den sakkyndige vurderingen som eksplisitt er viktige for enkeltvedtaket.

Dette kan gjøres ved at en del av den sakkyndige vurderingen skrives inn i enkeltvedtaket, eller ved at det gjøres en henvisning til et konkret punkt i den sakkyndige vurderingen.

Enkeltvedtak

Det er enkeltvedtaket som setter rammen for hva slags spesialundervisning eleven har krav på. Foreldrene/eleven har klagerett på enkeltvedtaket.

Individuell opplæringsplan (IOP)

En IOP bygger på det som er fastsatt i enkeltvedtaket og er et arbeidsverktøy for skolen/lærerne.

En IOP kan ikke fastsette noe som ikke er innenfor rammene av enkeltvedtaket

Dersom det for eksempel ikke går frem av enkeltvedtaket at eleven skal ha avvik fra Læreplanverket for Kunnskapsløftet, kan ikke dette fastsettes i IOP.

Vi fraråder at IOP-en gjøres til en del av enkeltvedtaket. Hvis skolen velger å gjøre dette, gjelder saksbehandlingsreglene om enkeltvedtak også for en IOP. En endring i IOP skal følge saksbehandlingsreglene for enkeltvedtak og foreldrene/eleven vil ha klagerett.

Forvaltningsrettslige krav til begrunnelsen

Enkeltvedtaket må være i tråd med saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven.

Sentrale krav er

- utredningsplikten
- krav til skriftlighet
- underretning om vedtaket
- krav til begrunnelse
- krav til at enkeltvedtaket skal være individualisert

Utredningsplikt

Ved behandling av saker som kan ende med et enkeltvedtak har skolen utredningsplikt, jf. [forvaltningsloven § 17](#).

I forbindelse med enkeltvedtak om spesialundervisning betyr dette at skolen har ansvaret for sakens opplysning.

Skolen skal sørge for at det gjennomføres en nøytral utredning av saken. Denne skal omfatte de **faktiske forhold, de rettslige forhold og vurderinger** knyttet til disse.

Faktiske forhold innebærer en kartlegging av elevens behov for spesialundervisning og i hvilken grad eleven får tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen.

Rettslige forhold innebærer at det ses på vilkårene som skal til for at eleven har rett til spesialundervisning, og hva slags tilbud eleven har rett til.

Vurderinger innebærer at det vurderes på bakgrunn av både de faktiske og de rettslige forhold hva slags tilbud eleven skal ha. Den sakkyndige vurderingen er sentral her.

Dersom det er nødvendig å gjøre andre undersøkelser eller utredninger, skal dette gjøres. Skolen skal i så fall betale for dette.

Krav til skriftlighet

Enkeltvedtaket om spesialundervisning skal være skriftlig. Dette følger av [forvaltningsloven § 23](#).

Dette er viktig på grunn av elevens rettsikkerhet, dokumentasjon og muligheter for å klage.

Underretning (informasjon) om enkeltvedtaket

Når enkeltvedtaket er fattet, skal eleven og foreldrene informeres.

Eleven og foreldre skal informeres om enkeltvedtaket "så snart som mulig" og det skal være skriftlig.

I praksis kan dette gjøres i selve enkeltvedtaket. Det skal da opplyses om reglene for klageadgang og retten til å se sakens dokumenter.

Kravet til begrunnelse

Eleven og foreldrene har krav på en begrunnelse av enkeltvedtaket.

Begrunnelsesplikten er en sentral del av forsvarlighetsprinsippet, og det er viktig at skolen gir foreldrene/eleven en skikkelig begrunnelse.

Reglene om begrunnelsesplikten finnes i forvaltningsloven §§ 24, 25 og 27. Paragraf 24 inneholder regler om når vedtak skal begrunnes, § 25 om krav til begrunnelsen og § 27, som er behandlet ovenfor, om selve underretningen.

Hovedregelen om begrunnelse finnes i § 24 i forvaltningsloven. Her sies det at "Enkeltvedtak skal grunngis". Begrunnelsen skal gis samtidig med at enkeltvedtaket fattes. Unntak fra begrunnelsesplikten finnes i § 24 annet og tredje ledd .

Begrunnelsen skal

- vise til reglene enkeltvedtaket bygger på (for enkeltvedtak om spesialundervisning gjelder opplæringsloven kapittel 5)
- nevne de faktiske forholdene som enkeltvedtaket bygger på
- nevne hovedhensyn, som har vært avgjørende ved utøvingen av forvaltningsmessig skjønn

Hvis det er nødvendig for at eleven/foreldrene skal forstå enkeltvedtaket, skal det gjengi innholdet i reglene eller den problemstillingen det bygger på. For enkeltvedtak om spesialundervisning betyr det at skolen gjengir innholdet i § 5-1 eller gjengir problemstillingen som er vurdert.

Det neste kravet til begrunnelsen er at den skal inneholde de faktiske forholdene som er lagt til grunn. Her kan det være nok å vise til den sakkyndige vurderingen. Det er imidlertid ikke noe krav om at skolen må gjøre rede for hvilke sider av de faktiske forholdene det er lagt vekt på. Det er nok at det i enkeltvedtaket blir vist til sakens faktiske forhold.

I begrunnelsen bør skolen nevne de hensynene som har vært avgjørende ved utøvingen av forvaltningsmessig skjønn. Når det gjelder saker om spesialundervisning, betyr dette at det bør nevnes hvilke hensyn skoleeier/skolen har trukket inn ved vurderingen etter § 5-1. Dessuten kommer de særskilte kravene til begrunnelse dersom skolen ikke følger tilrådingen fra PP-tjenesten.

Enkeltvedtaket skal være individualisert

Enkeltvedtaket må gi en begrunnelse som er basert på den enkelte eleven og elevens behov.

Det er ikke mulig å avgjøre hva som er et forsvarlig opplæringstilbud for en elev ved å bruke et standardisert enkeltvedtak. Dersom skolen

bruker et standardisert enkeltvedtak, er dette en saksbehandlingsfeil.

Dersom dette skjer kan eleven/foreldrene klage på dette til Fylkesmannen med den begrunnelse at elevens sak ikke har fått en individualisert behandling. Dette er i strid med reglene i opplæringsloven kapittel 5 og Fylkesmannen skal kjenne enkeltvedtaket ugyldig, se [forvaltningsloven § 41](#). Saksbehandlingsfeilen antas å virke inn på resultatet. Konsekvensen er at skolen må behandle saken på nytt og treffe et enkeltvedtak som er individualisert.

Fremstilling av reglene som vedtaket bygger på og informasjonen om klageadgang kan være standardisert i enkeltvedtaket.

Saksbehandlingstid

Opplæringsloven sier ikke eksplisitt om hvor lang tid det kan gå før det fattes enkeltvedtak om spesialundervisning.

Rimelig tid

Utgangspunktet er at tilbud skal gis innen rimelig tid. Hva som er rimelig tid, må vurderes konkret. Det må vurderes i forhold til hva som vil være en forsvarlig saksbehandlingstid.

Forsvarlighetsvurderingen må gjøres blant annet ved å se på elevens behov og i hvilken grad eleven faktisk får utbytte av den ordinære opplæringen eller ikke.

Når det gjelder begrepet "rimelig tid", må opplæringsloven suppleres med saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven som også vil gjelde for enkeltvedtak om spesialundervisning.

Elevens behov for å få avklart sine behov og rettigheter så raskt som mulig er en viktig del ved å vurdere saksbehandlingstiden. Dette kan føre til at for eksempel en saksbehandlingstid på **totalt over tre måneder** kan være for lang saksbehandlingstid.

Foreløpig svar

Det skal gis et foreløpig svar dersom det ikke kan treffes enkeltvedtak innen **én måned** etter at henvendelsen er mottatt.

Det foreløpige svaret skal informere om hvorfor henvendelsen ikke kan behandles tidligere, og så vidt mulig anslå når foreldrene/eleven kan forvente et svar.

PP-tjenesten skal gi melding til skolen dersom deres saksbehandlingstid fører til at skolen ikke kan behandle saken innen én måned. Det er skolen som skal sende det foreløpige svaret til eleven/foreldrene.

Er det lov å sende kopi av enkeltvedtaket til andre instanser, for eksempel PP-tjenesten?

Det er ingen bestemmelser i opplæringsloven eller forvaltningsloven som gir PP-tjenesten rett til å få kopi av enkeltvedtak fra skolen som en fast ordning.

Skoleeier må vurdere hver enkelt sak om det er hensiktsmessig å sende PP-tjenesten kopi av enkeltvedtaket. Dette er avhengig av hvilken rolle PP-tjenesten har videre i den enkelte saken. Taushetsplikten er ikke til hinder for at opplysningene brukes for å oppnå det formålet de er gitt eller innhentet for. Dette følger av [forvaltningsloven § 13 b](#) nr. 2.

Enkeltvedtakets varighet

Enkeltvedtakets varighet må komme tydelig frem i enkeltvedtak. Dette må vurderes konkret for hvert enkeltvedtak.

Som hovedregel bør enkeltvedtaket gjelde for ett opplæringsår av gangen. Hvis elevens behov antas å være rimelig stabilt, er det mulig å treffe enkeltvedtak om spesialundervisning som gjelder for mer enn ett år. Nye individuelle opplæringsplaner kan utarbeides på grunnlag av enkeltvedtaket.

Hvis den sakkyndige vurderingen er utarbeidet for ett år må den oppdateres og det må fattes nytt enkeltvedtak når året er gjennomført. Dersom den sakkyndige vurderingen er utarbeidet for en tidsperiode, på for eksempel tre år, mens skolen har enkeltvedtak for kun ett år, må det vurderes om den samme sakkyndige vurderingen også kan legges til grunn når nytt enkeltvedtak skal fattes. Det må vurderes blant annet om eleven har utviklet seg slik at det er grunn til å tro at elevens behov har endret seg fra da den sakkyndige vurderingen ble utarbeidet.

Når det nærmer seg avslutningen av et opplæringsår bør skolen vurdere hvilke elever som skal ha enkeltvedtak om spesialundervisning

før neste opplæringsår begynner.

Dette bør gjøres for at den sakkyndige vurderingen, enkeltvedtaket og den individuelle opplæringsplanen (IOP) er ferdig utarbeidet når eleven starter neste opplæringsår. Det er viktig at skolen utarbeider et godt system for dette.

Enkeltvedtakets varighet ved overganger

Et enkeltvedtak kan ikke legges til grunn ved overgangen mellom barnetrinnet og ungdomstrinnet. Det samme gjelder overgangen mellom ungdomstrinnet og videregående opplæring. Det er for store forskjeller mellom hva enkeltvedtaket er utformet for, og den ordinære opplæringen som eleven skal få.

Se likevel punkt om adgangen til å fatte et tidsbegrenset vedtak om spesialundervisning i en overgangsperiode under fase 3 .

For å unngå at dette skaper problemer er det nødvendig med samarbeid mellom de skolene som er involvert i overgangen. Det er viktig at den nye utredningen kommer i gang snarest mulig.

Klage

Eleven/foreldrene kan klage både på avslag om rett til spesialundervisning, på innholdet i enkeltvedtaket om spesialundervisning, på saksbehandlingen og på manglende oppfyllelse av enkeltvedtaket.

Det er Fylkesmannen som er klageinstans.¹

Fristen for å klage på enkeltvedtaket er tre uker fra eleven/foreldrene ble kjent med vedtaket. Selv om forvaltningsloven stiller et krav om at klagen må være reist innen tre uker, innebærer ikke dette at eleven/foreldrene er fratatt retten til å klage på enkeltvedtaket også ved et senere tidspunkt, dersom innholdet i enkeltvedtaket ikke følges. Dette betyr at eleven/foreldrene har en løpende rett til å klage på at gjennomføringen av spesialundervisningen ikke er i tråd med enkeltvedtaket.

¹ Kunnskapsdepartementet er klageinstans for enkeltvedtak om spesialundervisning. Det følger av opplæringsloven § 15-2. Denne myndigheten er delegert videre til fylkesmennene, jf. delegeringsbrev fra Kunnskapsdepartementet til Utdanningsdirektoratet av 13.9.2013 og brev fra Utdanningsdirektoratet til fylkesmennene av 5.11.2013. Dette gjelder både for grunnskole og videregående opplæring

Fase 5: Planlegging og gjennomføring

Planleggings- og gjennomføringsfasen starter når skolen har fattet et enkeltvedtak som gir eleven rett til spesialundervisning.

Planleggingsfasen handler blant annet om utforming av individuell opplæringsplan (IOP). Fasen er regulert i §§ [5-1](#) og [5-5](#).

Individuell opplæringsplan (IOP)

Enkeltvedtak for spesialundervisning gir de absolutte rammene for en IOP.

Alle elever som får spesialundervisning skal ha en IOP.

IOP **skal** bygge på enkeltvedtaket om spesialundervisning. Den kan ikke inneholde nye eller andre rettigheter for eleven enn de som kommer frem av enkeltvedtaket.

IOP skal bidra til å sikre at eleven får et likeverdig og tilpasset opplæringstilbud. Hensikten med en IOP er å utvikle kortfattede og praktiske planer til hjelp i planlegging, gjennomføring og evaluering av opplæringen for elever som har spesialundervisning¹.

Beskrivelser av mål, innhold, arbeidsmåter, vurderingsformer og organisering i en IOP må samordnes med planen for den ordinære opplæringen slik at eleven får et helhetlig opplæringstilbud.

IOP er et arbeidsverktøy for skolen/læreren for å sikre at elevens opplæringstilbud blir i samsvar med det som eleven har rett til etter enkeltvedtaket.

Disse spørsmålene bør drøftes og tas stilling til ved utarbeidelsen av IOP:

- hvilken form bør IOP ha for at det skal bli et godt arbeidsverktøy for læreren?

- hvilken progresjon i opplæringen er det realistisk å legge opp til
- hvordan kan målene i en IOP best mulig ses i sammenheng med målene i planen for ordinær undervisning?
- hvilket innhold skal det legges vekt på for at eleven skal kunne nå målene?
- hvilke arbeidsmåter er det mest hensiktsmessig å legge til rette for når det gjelder denne eleven?
- hva er fordeler og ulemper ved de ulike organisatoriske løsningene for elevens læring?
- i hvilken grad og i hvilke situasjoner er det behov for tilrettelegging i det fysiske miljøet rundt eleven?

Hvem skal utforme IOP?

Rektor har ansvaret for å legge til rette for et godt planarbeid og å sikre at de IOP-ene som utarbeides, er innenfor lovens krav.

Vi anbefaler at de som arbeider med eleven, lager IOP sammen. Det er skolen som har ansvaret for å utarbeide IOP, men det er også mulig at andre aktører og instanser bidrar i prosessen.

Det kan også være aktuelt å trekke inn andre miljøer som har utredet eleven, eller har hatt oppfølging av eleven, og har kunnskap som er relevant for opplæringstilbudet.

Forholdet til individuell plan (IP)

Plikten til å utarbeide individuell plan følger av helse- og omsorgstjenesteloven.

En individuell plan (IP) er ikke det samme som en individuell opplæringsplan (IOP). En IOP kan være en del av en elevs individuelle plan, men en individuell plan kan ikke erstatte en IOP og motsatt. [Les mer om IP.](#)

Når skal IOP-en utarbeides?

IOP skal utarbeides så snart som mulig etter at enkeltvedtaket er fattet. Det kan være aktuelt å begynne dette arbeidet noe før, men planen kan ikke ferdigstilles før et enkeltvedtak om spesialundervisning er fattet.

Ikke tillatt å bruke IOP før vedtaket er gjort

Det er i strid med opplæringsloven å gi elever tilrettelagt opplæring eller avvik fra Læreplanverket utover det som følger av kravet om tilpasset opplæring uten at det er fattet et enkeltvedtak.

Skolen kan ikke begynne å bruke en IOP overfor en elev før det er fattet et enkeltvedtak som gir eleven rett til spesialundervisning. Dette gjelder også for elever som er under utredning. Det hjelper ikke at foreldrene samtykker til at en foreløpig IOP skal brukes.

Dette innebærer at det er i strid med opplæringsloven å gi eleven ene-undervisning før det foreligger et enkeltvedtak som gir skolen hjemmel for å ta eleven ut av klassen/basisgruppen. Unntak kan være å ta en elev ut fra en del av en enkeltstående time, for eksempel for å lese høyt for en lærer.

Det er fortsatt mulig, uten IOP, å tilhøre andre grupper i deler av opplæringen, så lenge elevene tilhører en ordinær klasse/basisgruppe hvor deres behov for sosial tilhørighet og stabilitet blir tatt vare på.

Utforming av en IOP

En IOP kan lages på mange måter. Dette gjelder både form og mer konkret innhold. Det er viktig at en IOP er laget slik at den er til praktisk hjelp for lærerne når de skal gi eleven spesialundervisning.

En god IOP

- har en enkel form
- er lett å forstå
- har en relativt lite arbeidskrevende utfylling
- har en logisk oppbygging
- viser helhet og sammenheng i elevens opplæringstilbud
- gir godt grunnlag for å evaluere opplæringen

Detaljeringsgrad

Ikke alle elever trenger omfattende planer. For elever med behov for spesialundervisning i et begrenset omfang, er det generelt nok med en mindre omfattende plan.

For elever som har større og mer sammensatte vansker, må en større del av opplæringen legges særskilt til rette. Dette kan føre til en mer omfattende IOP.

Hva skal IOP-en inneholde?

En IOP skal vise

- mål for opplæringen
- innholdet i opplæringen
- hvordan opplæringen ellers skal drives

Innholdet må samordnes med klassens plan for ordinær opplæring.

Det må komme frem i hvilke fag eller deler av et fag det skal gis spesialundervisning. For øvrig følger eleven de ordinære læreplanene for fag. Mål om deltakelse er ikke i tråd med opplæringslovens bestemmelser. Det er ikke adgang til å erstatte en IOP med en såkalt individuell opplærings- og deltakelsesplan (IODP). For elever som får spesialundervisning skal det utarbeides en IOP.

Mål for opplæringen

Å utarbeide mål i en IOP krever tett samarbeid med læreren i ordinær opplæring.

Innholdet må samsvare med enkeltvedtakets vurdering av elevens behov, evner og forutsetninger, beskrivelse av opplæringsmål, omfang, avvik fra læreplanverket eller opplæringsloven for øvrig.

Målene må være formet slik at de viser den kompetansen det tas sikte på at eleven skal opparbeide seg i de aktuelle fagene. Dette må vurderes i de enkelte tilfellene.

Målene kan være på ulike nivåer.

Klassens mål og ferdigheter skal ligge til grunn også for elever med spesialundervisning. En IOP skal se på hvor det må settes inn særskilte tiltak slik at eleven kan oppnå kompetansemålene, på lik linje med sine medelever i klassen.

For andre elever kan det være aktuelt å gjøre avvik fra læreplanen for faget.

Mål knyttet til faglig kompetanse

For å se målene knyttet til faglig kompetanse er det viktig å se helheten i Læreplanverket for Kunnskapsløftet. Kompetansen i faget handler om kompetansemålene sett i lys av formålet, beskrivelsene av de grunnleggende ferdighetene og hovedområdene. I vurderingen av måloppnåelse, er det også nødvendig å legge til rette for realistisk progresjon i spesialundervisningen. Kompetansemålene i en læreplan for fag uttrykker en progresjon gjennom opplæringen i faget.

Mål knyttet til sosial kompetanse

Målene i en IOP kan også handle om kompetanse som er tatt inn i den til generelle delen av Læreplanverket for Kunnskapsløftet. For elever som trenger sosialpedagogisk tilrettelegging kan det være mål som er knyttet til sosial kompetanse i den generelle delen.

Mål knyttet til elever med store avvik

Noen elever har behov for mål som forutsetter et **alternativt innhold** i større deler av opplæringen. Disse målene kan være knyttet til ferdigheter på områder som for eksempel

- egenomsorg (å kunne ta vare på seg selv, kropp og helse)
- kommunikasjon (å kunne gjøre seg forstått og forstå andre)
- nærhet og samhørighet (å ha kontakt med og tilhørighet til andre mennesker)
- verdsatte sosiale roller
- praktiske ferdigheter

Innholdet i opplæringen

En IOP skal også angi **innholdet** i opplæringen. Mål og innhold henger nøye sammen, og det er viktig at innholdet utformes på bakgrunn av målene i IOP.

Å velge innhold i en IOP krever en operasjonalisering av kompetansemålene i læreplanen for faget. Det kan også være aktuelt med en avgrensning på grunnlag av målene som er satt. Det handler om lokalt læreplanarbeid.

Mål og innhold i IOP må ses i forhold til de fagene hvor eleven får spesialundervisning. Det bør også være tydelig at eleven, ut over de fagene som står i IOP, følger den ordinære opplæringen etter læreplanene for fagene.

Hvordan opplæringen skal drives?

I tillegg til mål og innhold skal en IOP beskrive hvordan opplæringen ellers skal drives. Rammene for organiseringen av spesialundervisningen vil være gitt i enkeltvedtaket. Tiltak som ikke kan utledes av enkeltvedtaket, kan ikke skisseres i en IOP.

Det kan være aktuelt blant annet å ta med organisering av opplæringen, bruk av tid, bruk av personalressurser, læremidler og utstyr.

Organisering

Ved organisering av opplæring skal prinsippet om at opplæringen skal være inkluderende, ivareta elevens behov for sosial tilhørighet og stabilitet ligge til grunn. Samtidig må organiseringen ta hensyn til elevens forutsetninger og behov.

Det er viktig å være oppmerksom på at en noen elever har større behov enn andre for et miljø som er preget av struktur, oversikt og forutsigbarhet. Skolen må legge til rette for et læringsmiljø som fremmer trygghet, samspill og kommunikasjon.

Tid

Når det gjelder bruk av **tid** til spesialundervisning, kan det være aktuelt å gi en oversikt over hvor mye tid som skal brukes totalt, og hvordan den fordeler seg på ulike organisatoriske løsninger. Det kan for eksempel gjelde

- tid til spesialundervisning totalt
- tid til organisering av spesialundervisningen, for eksempel

- i klasse med ekstra lærer
- i mindre gruppe
- ene-undervisning

Fysisk tilrettelegging

For mange elever er det viktig å vurdere behov for tilrettelegging av skolens fysiske miljø, inventar og spesielle læremidler. Det kan blant annet gjelde forhold som ventilasjon, lese-TV, teleslynge, IKT-utstyr og IKT-tilpasninger.

Det kan også være aktuelt med særskilt bistand eller ulike typer direkte hjelp fra fysioterapeut, skolehelsetjeneste, logoped eller andre. Avhengig av elevens behov må skolen vurdere om dette bør omtales i en IOP. Dersom disse tiltakene skal kunne brukes må det gå frem av enkeltvedtaket.

Ikke krav om samtykke

Det er ikke noe krav i opplæringsloven om at foreldrene/eleven må gi samtykke til IOP. Det er heller ikke nødvendig å signere IOP før skolen kan begynne å bruke den.

IOP er et arbeidsdokument som skolen har utformet på grunnlag av enkeltvedtaket. Dersom enkeltvedtaket ikke blir påklagd av foreldrene/eleven, anses det som at foreldrene/eleven har godtatt innholdet i opplæringstilbudet. Foreldrene/eleven bør imidlertid få en kopi av IOP.

Hvor lang periode skal IOP gjelde for?

Mål i en IOP kan settes for ulike tidsperioder. Det må være samsvar i varigheten mellom enkeltvedtaket og IOP.

På kort sikt må det vurderes hvilke mål som gjelder for et opplæringsår, eventuelt for et kortere tidsrom. På lang sikt er det viktig å se

målene i sammenheng med hvilken kompetanse det er realistisk at eleven kan klare å opparbeide seg innen avsluttet opplæring.

Gjennomføring av opplæringen

Det er viktig at lærerne i spesialundervisning og ordinær opplæring samarbeider om opplæringen av eleven.

Alle lærerne som har eleven er ansvarlig for å legge til rette for tiltak som er beskrevet i en IOP.

De fleste elever med enkeltvedtak om spesialundervisning deltar i ordinær opplæring store deler av skoledagen. I denne delen av opplæringen har ikke eleven spesialundervisning og det forventes at lærer i ordinær undervisning kjenner til sakkyndig vurdering, enkeltvedtak og IOP, og påser at eleven får et tilfredsstillende læringsutbytte.

I de tilfeller hvor spesialundervisningen er organisert med en ekstra lærer inne i basisgruppen/klassen, skal læreren følge opp tilretteleggingen slik den er beskrevet i IOP.

I gjennomføring av opplæringen for eleven som har enkeltvedtak om spesialundervisning kan det oppstå spørsmål både knyttet til de delene der eleven har rett til spesialundervisning, og til de delene av opplæringen hvor eleven skal delta i den ordinære opplæringen.

Skolen kan møte på disse problemstillingene:

- Hvordan skape et helhetlig skoletilbud for eleven som både deltar i ordinær opplæring og spesialundervisning?
- Hva hvis omfanget av spesialundervisning fastsatt i enkeltvedtaket, og den faktiske ressursen eleven får, ikke samsvarer?
- Hvilke roller har klasselærer, spesialpedagog, assistent og andre aktører rundt eleven i gjennomføringen av spesialundervisningen?
- Hvilke forhold rundt vurderingsarbeidet bør lærer være oppmerksom på?
- Hvor mye kan en skole justere IOP før et nytt enkeltvedtak må fattes?

Hvordan kan skolen legge til rette for et helhetlig skoletilbud for eleven som både deltar i ordinær opplæring og i spesialundervisning?

Samordningen mellom IOP og plan for den ordinære opplæringen bør gjøres ut fra en avveining mellom hensynet til individuell tilpasning og inkludering. Den ordinære planen for opplæring skal ta hensyn til og legge til rette for arbeidet med tilpasset opplæring og spesialundervisning.

Det er viktig at eleven får ta del i aktiviteter og arbeidsmåter som gjør at eleven opplever tilhørighet til basisgruppen/klassen både som et sosialt, faglig og kulturelt fellesskap. På den andre siden må dette avveies mot behovet for å gjøre de tilpasningene og bortvalg som er nødvendige for at eleven skal få et opplæringstilbud i samsvar med sine evner og forutsetninger.

Hva skjer hvis det ikke er samsvar mellom omfanget av spesialundervisning som er fastsatt i enkeltvedtaket, og den faktiske ressursen eleven får?

Skolen skal planlegge og gjennomføre opplæringen til eleven slik at eleven får den spesialundervisningen han eller hun har krav på. Enkeltvedtak om spesialundervisning gir eleven en individuell rett til ekstra ressurs.

Det er viktig at eleven/foreldrene har gjort seg godt kjent med enkeltvedtaket og følger med på hvilket opplæringstilbud eleven faktisk får.

Det kan være mange årsaker til at den individuelt tildelte ressursen som eleven har krav på, og den ressursen som eleven faktisk får tildelt, ikke samsvarer.

Det er viktig at skolens praksis samsvarer med enkeltvedtaket. Dersom eleven mister timer, skal dette tas igjen, så langt det er pedagogisk forsvarlig.

Gjennom enkeltvedtaket har eleven fått rett til et minstekrav for at elevens opplæringstilbud skal bli forsvarlig. Hvis noe av denne opplæringen forsvinner, kan det føre til at elevens opplæringstilbud ikke lenger er forsvarlig. Dette fører til at skolen ikke oppfyller sine forpliktelser etter opplæringsloven.

Eleven/foreldrene kan klage til Fylkesmannen dersom spesialundervisningen ikke gjennomføres slik det er fastsatt i enkeltvedtaket.

Hvilke forhold rundt vurderingsarbeidet bør lærer være oppmerksom på?

Alle elever har rett til individuell vurdering, se [forskrift til opplæringsloven § 3-1](#). Individuell vurdering omfatter både undervisningsvurdering med

og uten karakter, sluttvurdering og dokumentasjon.

Underveisvurdering

Underveisvurderingen med og uten karakter skal gi informasjon om elevens kompetanse i forhold til kompetansemålene i læreplanen. Elever med rett til spesialundervisning skal også ha underveisvurdering knyttet til innholdet i IOP. Målene i elevens IOP er konkrete læringsmål som både skal fungere som delmål på veien mot å oppnå kompetansemålene i læreplanene for fag og bidra til økt læringsutbytte for eleven. Læringsmålene i elevens IOP skal ikke brukes som grunnlag for vurdering med karakter dersom de ikke favner hele kompetansemål. Det skal dokumenteres at underveisvurdering er gitt.

Elevens IOP kan inkludere vurderingsformer og konkretisere verktøy for vurdering. Ulike verktøy har ulike formål.

[Tips til bruk av vurderingsverktøy](#)

Sluttvurdering

Grunnlaget for vurdering i fag skal være de samlede kompetansemålene i læreplanen for faget, se [§ 3-3 i forskriften](#). Dette gjelder også for elever med IOP.

En karakter (halvårsvurdering eller standpunkt) som settes på grunnlag av en IOP som har et "smalere" vurderingsgrunnlag enn de samlede kompetansemålene etter læreplanen for faget, er i strid med forskriften. Eleven kan ha grunnlag for karakter i faget, selv om eleven har avvik fra læreplanene for fag. Eleven vil mangle måloppnåelse i de kompetansemålene som eleven har avvik fra, og dette vil kunne virke inn på karakteren. Hvis eleven har avvik fra flere kompetansemål i faget, må læreren vurdere om det er grunnlag for å sette karakter i faget.

Fritak for vurdering med karakter kan bare fastsettes i enkeltvedtak om spesialundervisning for elever i grunnskolen, og ikke for elever i videregående opplæring. Elever på grunnskoleen med fritak fra vurdering med karakter skal da ha vurdering uten karakter på grunnlag av målene i IOP, så langt planen avviker fra læreplanen for faget.

I grunnskolen bestemmer foreldrene om elever med IOP skal ha fritak fra vurdering med karakter, se [forskrift til opplæringsloven § 3-20](#). Fritak fra vurdering med karakter gir ikke fritak fra opplæringen.

Elever i videregående opplæring skal ha individuell vurdering med karakter. Se [forskrift til opplæringsloven § 3-20](#) siste ledd. Det er ikke åpnet for at elever med enkeltvedtak om spesialundervisning og IOP kan fritas fra vurdering med karakter, slik som i grunnskolen.

Hvor mye kan en skole "justere" IOP før nytt enkeltvedtak må fattes?

Elevens læringsutbytte og måloppnåelse underveis i opplæringsløpet gir indikasjoner om IOP er tilpasset eleven, eller om det bør gjøres justeringer.

Skolen kan justere IOP dersom den mener det er nødvendig for at eleven skal få et forsvarlig opplæringstilbud, eller at et annet tilbud vil gi eleven et bedre læringsutbytte.

For hvert tilfelle må det vurderes om justeringene eller endringene i IOP er innenfor enkeltvedtaket, eller om det er nødvendig å fatte et nytt enkeltvedtak.

1) Ot.prp. nr. 46 (1997-98) side 50-51

Fase 6: Evaluering og veien videre

Denne fasen består i at skolen vurderer elevens utvikling og hvordan opplæringstilbudet fungerer. Grunnlaget for vurderingen er årsrapporten og IOP. Fasen er regulert i §§ [5-1](#) og [5-5](#).

Årsrapport

Skolen skal utarbeide en årsrapport for alle elever med spesialundervisning, se [opplæringsloven § 5-5](#) andre ledd. Årsrapporten skal gi en skriftlig oversikt over den opplæringen eleven har fått, og en vurdering av utviklingen til eleven.

Årsrapporten skal skolen sende til eleven/foreldrene og til kommunen/fylkeskommunen.

Elevens utvikling skal vurderes ut fra målene som er satt i elevens IOP.

Problemstillinger som skolen har behov for å tenke gjennom:

- Hvordan har elevens opplæring vært – hva har vært bra og mindre bra i opplæringen?
- Hvordan har elevens utvikling vært sett i forhold til målene i IOP?
- Er målene fortsatt relevante eller er det behov for å justere dem?
- Bør tiltakene som gjelder organisering og arbeidsmåter justeres?
- Er det fortsatt behov for spesialundervisning?
- Hvordan bør det videre arbeidet legges opp? Bør det gjøres justeringer i opplegget for øvrig?

Elevene bør trekkes aktivt med i vurderingen av sin trivsel, læring og utvikling.

Prinsippet om inkluderende opplæring forutsetter at skolen legger til grunn en helhetsvurdering i planleggingen av tiltak. Både elevens læring og opplæringens kvalitet vurderes. Det er viktig at individuell vurdering og skolebasert vurdering knyttes sammen.

En årlig rapport om spesialundervisning erstatter halvårsrapport

Fra og med 1. august 2013 er opplæringsloven endret og den tidligere halvårsrapporten er erstattet med en årlig rapport. Et mål med lovendringen var å minske rapporteringsbyrden i skolen.

Behov for videre vedtak om spesialundervisning?

Når elevens utvikling er vurdert må skolen, i samarbeid med foreldrene og eleven, vurdere om det er behov for videre spesialundervisning, eller om eleven kan få tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet.

Dersom elevens utvikling er relativt stabil og behovet for spesialundervisning er godt dokumentert gjennom tidligere utredninger, kan det være tilstrekkelig å bygge videre på disse utredningene uten å foreta en ny grundig sakkyndig vurdering. Ofte kan det være tilstrekkelig med en grundig utredning for eksempel hvert tredje år.

Skolen fatter nytt vedtak om spesialundervisning med samtykke fra foreldrene/eleven, på bakgrunn av den sakkyndige vurderingen og evalueringen i årsrapporten.

Gjentatt henvisning til PP-tjenesten

Hvis perioden for den sakkyndige vurderingen er utløpt, eller skolen vurderer at elevens behov for spesialundervisning er endret, er det nødvendig å henvise eleven til PP-tjenesten på nytt. Skolen kan ikke henvise eleven på nytt uten et samtykke fra foreldrene/eleven.

Ved gjentatt henvisning til PP-tjenesten er det i første omgang elevens IOP og årsrapport som danner grunnlaget for skolens henvisning.

I samspillet mellom skole og PP-tjenesten bør man ha enkle og oversiktlige rutiner.

Alle overganger bør forberedes grundig og planlegges nøye.

Alle overgangsfaser er sårbare, og det er store forskjeller på barnetrinn, ungdomstrinn og videregående opplæring. Dette vil ha konsekvenser for i hvilken grad eleven får tilfredsstillende utbytte av opplæringen, og for hva som vil være et forsvarlig opplæringstilbud.

Avslutning av spesialundervisning

Med jevne mellomrom må skolen vurdere elevens behov for spesialundervisning. Dette kan gjøres i forbindelse med den skriftlige årsrapporten, men det kan også være en kontinuerlig vurdering underveis i skoleåret.

Dersom elevenes mål i IOP kan nås ved å følge ordinær opplæring uten individuell tilrettelegging, kan saken avsluttes. I mange tilfeller henger dette sammen med skolens tiltak for å skape en inkluderende skole hvor elevens vansker forebygges og avhjelpes innenfor ordinære rammer. Det kan handle om organiseringsformer, varierte arbeidsmåter og arbeid med læringsmiljø på skolen.

Vanligvis fattes enkeltvedtak for ett opplæringsår. Når dette året er ferdig så faller enkeltvedtaket bort.

Hvis skolen vurderer at det ikke er videre behov for spesialundervisning avsluttes saken ved at det ikke fattes nytt enkeltvedtak.

Dersom skolen vurderer at eleven fortsatt har behov for spesialundervisning følges rutinen som er nevnt over.

Når eleven ikke lenger får spesialundervisning, vil opplæringstilbudet bli gitt innenfor rammene av ordinær opplæring.

Her er det viktig at skolen, eleven og foreldrene samarbeider og sørger for en god overgang til den ordinære opplæringen.

Foreldrene/eleven kan alltid kreve at skolen sender henvisning til PP-tjenesten, også i de tilfellene hvor skolen mener eleven ikke har behov for videre spesialundervisning.